

Kiveen hakatut kohtalot

Vapautetut orjat Roomassa ja Pompeijissa

Johanna Salokivi

Kandidaatintutkielma

Arkeologia

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Heinäkuu 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, arkeologia

Johanna Salokivi

Kiveen hakatut kohtalot - Vapautetut orjat Roomassa ja Pompeijissa

Sivumäärät: Tutkielman sivumäärä 27, liitteiden sivumäärä 26

Vapautettujen orjien elämä keisariajan Roomassa ja Pompeijissa oli jatkuvaa tasapainoilua. Miten nousta yhteiskunnallisessa asemassa ylöspäin, mutta samalla jättää menneisyyden leima taakse? Tässä työssä tarkastellaan piirtokirjoitusten kautta, miten vapautetut orjat rakensivat uutta sosiaalista asemaansa ja ammatillista identiteettiään. Samalla vertaillaan, erosivatko Roomassa ja Pompeijissa käytetyt ilmaisutavat toisistaan ja mitä näistä eroista voidaan päätellä.

Aineistona ovat Rooman (CIL VI) ja Pompeijin (CIL IV & X) piirtokirjoitukset, joita täydennetään Juvenaloksen satiireilla ja Plinius Nuoremman kirjeillä. Tutkimuksessa käytetään temaattista analyysiä, jossa nämä kirjoitukset jaetaan kolmeen pääteemaan (ammatillinen identiteetti, sosiaalinen nousu ja yhteisöllisyys), sekä vertailevaa analyysiä, jossa tarkastellaan Rooman ja Pompeijin välisiä eroja.

Tuloksista voidaan ainakin päätellä, että Roomassa menestyksen taustalla vaikuttivat hyvät suhteet entisiin isäntiin, myös keisarillisilla suhteilla oli merkitystä. Pompeijin piirtokirjoituksissa ammatillinen menestys ja itsenäisyys nousivat selkeämmin esiin. Teksteistä voidaan tulkita myös jonkin asteista kauppiaiden ja käsityöläisten ylpeyttä. Roomassa tärkeää oli se, kenet tunsit, Pompeijissa taas se, mitä oli itse saavuttanut. Piirtokirjoitukset eivät kerro vain siitä, keitä nämä ihmiset olivat, vaan myös siitä, miten he halusivat tulla muistetuksi kuolemansa jälkeen.

Avainsanat: vapautetut orjat, hautapiirtokirjoitukset, Pompeiji, Rooma, epigrafiikka, sosiaalinen nousu, ammatillinen identiteetti, yhteisöllisyys

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	4
1.2 Tutkimuskysymykset	4
1.3 Aiempi tutkimus ja lähestymistapa	5
2 Tutkimusalue, aineisto ja lähteet	7
2.1 Rooman kaupunki ja Pompeiji tutkimuskohteina	7
2.2 Epigrafinen aineisto	9
2.3 Kirjalliset lähteet: Juvenalis ja Plinius nuorempi	9
2.3.1 Juvenalis ja satiirien merkitys	10
2.3.2 Plinius Nuoremman kirjeistä	10
2.4 Aineiston rajaukset ja tutkimuksen rajoitteet	11
3 Menetelmät ja viitekehys	13
3.1 Temaattinen analyysi: identiteetti, sosiaalinen nousu ja perhe	13
3.2 Vertaileva analyysi Rooman kaupungin ja Pompeijin välillä	13
3.3 Piirtokirjoitusten merkitys sosiaalisen identiteetin rakentamisessa	14
3.4 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat	14
4. Vapautetut orjat Roomassa ja Pompeijissa – analyysi	17
4.1 Ammatillinen identiteetti	17
4.1.1 Rooman piirtokirjoituksissa	17
4.1.2 Pompeijin piirtokirjoituksissa	18
4.2 Sosiaalinen asema ja yhteisöllisyys	19
4.2.1 Keisarilliset ja yksityiset vapautetut vapautetut orjat	20
4.2.2 Augustalikset, kunnalliset tehtävät ja bisellium	20
4.3 Perhesuhteet ja hautapaikat	21
5 Johtopäätökset ja pohdinta	23
5.1 Rooman ja Pompeijin erityispiirteet vapautettujen ilmaisussa	23
5.2 Epigrafinen aineiston rajoitteet	24
5.3 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet	25
Lähteet ja kirjallisuus	26

Liite 1. CIL VI

Liite 2. CIL IV ja X

Liite 3. Keskeiset käsitteet

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Vapautettujen orjien asema Roomassa ja Pompeijissa tasavallan loppupuolelta keisarikauden keskivaiheille asti (133 eaa.–200 jaa.) ei ollut yksinkertainen. Saatu tai itse ostettu vapaus ei automaattisesti tarkoittanutkaan tasavertaista kohtelua roomalaisessa yhteiskunnassa. Tällä tutkimuksella pyritään vapautettujen piirtokirjoituksia (*inscriptions*) tarkastelemalla selvittämään, miten entiset orjat rakensivat itselleen uutta elämää, omanarvontunnetta ja minkälaisen jäljen he jättivät yhteiskuntaan. Samalla vertaillaan, miten Rooman ja Pompeijin paikalliset olosuhteet erosivat toisistaan ja vaikuttiko tämä heidän mahdollisuuksiinsa tässä uudessa asemassa.

Roomalaisessa yhteiskunnassa orjia vapautettiin monesta eri syystä; uskollisen palveluksen seurauksena, testamentilla, palkintona hyvin tehdystä työstä ja rahallista maksua vastaan. Vapautettu saattoi jatkaa entisen isäntänsä palveluksessa tai toimia osana tämän taloudellista verkostoa vielä vapautumisen jälkeenkin aina kuolemaan saakka (Treggiari 1969: 102–110; Mouritsen 2011: 42–44). Vapautetuista tuli uudenlainen osa yhteiskuntaa, mutta heidän asemansa oli silti monin tavoin rajatumpaa. Vasta heidän jälkeläisensä saivat täyden kansalaisoikeuden.

Aiheen valinta heijastaa omaa kiinnostuksestani siihen, mitä arkeologinen aineisto ja piirtokirjoitukset voivat kertoa meille entisistä Rooman valtakunnan orjista. Vapautettujen orjien elämää ja asemaa on tutkittu aikaisemmin erityisesti roomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta, mutta paikallisten erojen merkitystä Rooman ja Pompeijin välillä on tarkasteltu toistaiseksi vain vähän. Piirtokirjoituksista voidaan saada lisää tietoa siitä, miten he arvostivat perheitään ja läheisiään, ammatillista menestystään sekä miten sidoksissa he vielä vapautumisen jälkeenkin olivat entisiin isäntiinsä (*patroni*).

1.2 Tutkimuskysymykset

Tämä tutkielma rakentuu seuraaviin pääkysymyksiin:

- Miten vapautetut orjat ilmensivät sosiaalista nousuaan piirtokirjoituksissa Rooman kaupungissa ja Pompeijissa?

- Millä tavoin ammatillinen identiteetti esiintyy vapautettujen piirtokirjoituksissa, ja onko siinä havaittavissa eroja Rooman ja Pompeijin välillä?
- Miten Rooman ja Pompeijin erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet vaikuttivat vapautettujen ilmaisutapoihin?

1.3 Aiempi tutkimus ja lähestymistapa

Vapautettujen asemaa roomalaisessa yhteiskunnassa on tutkinut esimerkiksi tanskalainen antiikin historian tutkija Henrik Mouritsen (2011: 228-291), joka painottaa kirjassaan *The Freedman in the Roman World*, että piirtokirjoitukset eivät edustaneet kaikkia vapautettuja, mutta ovat kuitenkin heidän itsensä jättämiään jälkiä menneisyydestä.

Latinisti Aulikki Vuola (2020) on todennut artikkelissaan *Näkökulmia antiikin roomalaisten hautakirjoituksiin*, että roomalaiset piirtokirjoitukset ovat arvokkaita juuri siksi, että ne kertovat tavallisista ihmisistä: tunteista, suhteista ja yhteisöllisestä asemasta. Vuolan mukaan piirtokirjoituksissa mainittiin usein myös henkilön ominaisuuksia, kuten siveä, kaunis, ylevä tai kunnollinen. Lauren Hackworth Petersen (2006: 87–99) kommentoi, että esimerkiksi leipuri Eurysaceksen hauta Roomassa oli muutakin kuin hautamuistomerkki. Se oli julkinen ilmaisu vapautettujen uudesta yhteiskunnallisesta asemasta. Tässä entinen orja lunasti myös paikkansa osana roomalaista ylempää luokkaa; omisti kiinteistöjä ja harjoitti liiketoimintaa.

Samoista teemoista jatkaa Michele George (2005: 40–41, 52–53) kirjassaan *The Roman Family in the Empire: Rome, Italy, and Beyond*. Hän kuvailee edellä mainittujen lisäksi, miten etenkin myöhäisen tasavallan aikana vapautetut alkoivat rakentaa näyttäviä perhehautoja keskeisille paikoille korostaakseen osallisuuttaan yleisiin roomalaisiin arvoihin. Hänen mielestään juuri tietynlaisen terminologian käyttö piirtokirjoituksissa paljastaa vapautettujen halun rakentaa ja välittää ihannoitua kuvaa itsestään.

Antiikin sosiaalisen historian tutkija ja professori Susan Treggiari (1969: 112–115) on osoittanut, että vapautetut saattoivat rikastua ja menestyä, mutta silti monet yhteiskunnalliset rakenteet pysyivät heille edelleen esteinä. Vapaus toi mukanaan uusia mahdollisuuksia, mutta ei välttämättä sosiaalista hyväksyntää. Samaan aiheeseen viittaa William E. Dunstan (2011: 342) kirjassaan *Ancient Rome*, jossa hän luettelee eri ammatteja, jotka olivat vapautetuille hyödyllisiä ja jotka

kuitenkin olivat alempiarvoisia kuin syntyperäisesti vapailla roomalaisilla. Varsinkin Rooman kaupungin alueella vapaus oli lainvoimainen, mutta moraalinen riippuvuus entiseen isäntäperheeseen oli ilmeistä (Mouritsen 2011: 50).

Pompeijin vapautettujen orjien piirtokirjoituksista kirjoittaa laajasti myös Dorothea Castell (2012) maisterintutkielmassaan *Funerary Inscriptions in Pompeii: A Study of the Epitaphs of Pompeian Freed Slaves*. Castellin työssä tulee esiin se, miten piirtokirjoitukset toimivat yksilön identiteetin rakentamisen välineinä. Castell painottaa sosiaalisuuden merkitystä kaiken taustalla. Hänen tutkielmansa tukee tässä kandidaattityössä käytettävää vertailevaa ja temaattista lähestymistapaa.

Tässä työssä keskitytään kolmeen pääteemaan: ammatilliseen identiteettiin, sosiaaliseen nousuun ja perhesuhteisiin. Ensimmäinen käsittelee vapautettujen tapoja kuvata ammattia ja asemaa, toinen pyrkimyksiä osoittaa menestystä ja yhteyttä entisiin isäntiin ja perheeseen, ja kolmas perheen merkityksen korostamista muistomerkeissä. Analyysin tavoitteena on yrittää ymmärtää, mitä nämä tekstit kertovat vapautetusta ja hänen julkisesta identiteetistään.

Vertaileva analyysi asettaa Rooman kaupungin ja Pompeijin aineistoja rinnakkain. Näkökulmiksi on valittu erityisesti kielelliset painotukset, maininnat entisistä isännistä sekä ammatillisen tai yhteiskunnallisen aseman korostaminen. Lisäksi tarkastellaan, minkälaisia keinoja vapautetut käyttivät asemansa vakiinnuttamiseen. Nousivatko he esiin taloudellisen menestyksen, perhesiteiden vai yhteiskunnallisten velvollisuuksien kautta?

2 Tutkimusalue, aineisto ja lähteet

Aineisto koostuu hauta- ja piirtokirjoituksista sekä kirjallisista lähteistä, joiden avulla saadaan tietoa vapautettujen orjien asemasta ja identiteetistä kahdessa roomalaisessa kaupungissa.

Piirtokirjoituksista saadaan kerättyä autenttista tietoa vapautettujen ilmaisusta ja sosiaalisesta asemasta, kun taas kirjalliset lähteet, kuten Juvenaloksen satiirit ja Plinius Nuoremman kirjeet, antavat yleisempää tietoa yhteiskunnan asenteesta ja vapautettujen roolista paikallisissa piireissä.

2.1 Rooman kaupunki ja Pompeiji tutkimuskohteina

Tutkimus tarkastelee vapautettujen orjien identiteetin rakentumista kahdessa keskeisessä keisariajan kaupungissa: Roomassa ja Pompeijissa (kuva1). Rooman asemaa suurkaupunkina ja valtakunnan pääkaupunkina kuvaa hyvin Nicholas Purcell (2012: 187–203), joka esittää Rooman poliittisena ja hallinnollisena keskuksena, jossa hierarkian rakenteet ja keisarillinen vaikutusvalta ulottui merkittävästi jokaisen kansalaisten elämään ja jossa suuret julkiset monumentit korostivat imperiumin poliittista ja kulttuurista arvovaltaa. Rooman kaupungissa vapautettujen orjien sosiaalinen nousu oli usein sidoksissa keisarillisiin virkoihin ja entisiin isäntiin. Monet entiset orjat pyrkivät asemoimaan itsensä osaksi niin sanottua keisarillista järjestelmää ja hyödynsivät entisten isäntiensä asiakassuhteita saadakseen parempia virkoja tai taloudellisia etuja (Mouritsen 2011: 95–98). Pompeijissa vapautetut saattoivat saavuttaa arvostusta liiketoiminnan ja kaupallisen menestyksen kautta, Rooman kaupungissa merkittävimmät etenivät erityisesti keisarillisen suojeluksen ja hallinnollisten tehtävien avulla. Tämä näkyy myös hautamonumenteissa, joissa näkyy uskollisuuden korostaminen entisille isännilleen ja valtiolle (Petersen 2011: 83–85).

Pompeiji oli pienempi ja taloudellisesti suuntautunut kaupunki, jossa paikallinen yhteisö ja kaupankäynti olivat keskiössä. Kaupunki tunnetaan nykyisin poikkeuksellisen hyvin sen tuhkan alta paljastuneen kaupunkikuvan vuoksi. Keisariajan arkielämää on esiinkaivettuna nähtävissä huviloissa, julkisissa rakennuksissa ja kaduilla.

Molemmat kirjailijat, sekä Mary Beard että Lynda Telford (Beard 2008: 33, 38–39; Telford 2014: 94) kuvaavat teoksissaan Pompeijin olleen alun perin varhaisitalialaista alkuperää oleva kaupunki, joka osana Sullan kolonisaatiopolitiikkaan joutui vuonna 80 eaa. roomalaisten hallintaan.

Valtauksesta huolimatta Sulla kohteli kaupunkia poikkeuksellisen suopeasti verrattuna muihin siirtokuntiin, jotka poltettiin maan tasalle. Napolinlahden alue oli rikkaiden suosima lomapaikka,

jonka vaurautta haluttiin suojella. Tähän aikaan alueelle asutettiin huomattava määrä sotaveteraaneja osana Sullan kolonisaatiopolitiikkaa (Laurence 1996: 20–22, 51). Pompeijin asukkaat koostuivat paitsi veteraaneista, myös suuresta määrästä käsityöläisiä, kauppiaita ja maanviljelyyn sidoksissa olevia perheitä. Näin ollen Pompeijin väestörakenne poikkesi Rooman kaupungista, jossa hallinnollinen ja aristokraattinen eliitti hallitsi kaupunkikuvaa. Lisäksi Pompeijin kaupunkirakenne ja julkiset tilat heijastivat tätä erityispiirrettä. Laurence (1996: 31) huomauttaa, että monet paikallishallinnon alemmat virkamiehet, kuten *Augustales*-papit ja muut kunnalliset virkamiehet, olivat keskittyneet tietyille temppeelialueille, joilta suurin osa heitä koskevista piirtokirjoituksistakin on löydetty. Tämä voisi viitata siihen, että virkamiehet toimivat sekä hallinnollisina auktoriteetteina että myös näkyvinä henkilöinä kaupungin uskonnollisissa rituaaleissa.

Pompeijilla oli myös läheinen yhteys ympäröivään maaseutuun, josta sinne tuotiin päivittäisiä kulutustuotteita. Tämä oli yksi sen selkeimmistä eroista Rooman kaupunkiin. Vaikka kaupungissa asui varakkaita maanomistajia ja eliittiä, se ei ollut samalla tavalla metropoli kuin Rooman kaupunki, vaan sen talous oli tiukemmin sidottuna maanviljelysväestöön (Beard 2008: 40, 155–159). Tämä taloudellinen ja sosiaalinen ympäristö tarjosi vapautetuille mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun, erityisesti kaupankäynnin ja käsityöläisammattien kautta. Roomassa menestys liittyi usein keisarilliseen hallintoon, virkoihin ja entisiin isäntiin ja isäntäperheisiin.

Kuva 1. Latium et Campania. Wikipedia Commons. Kuva: MacMoreno. Kahden kaupungin korostus lisätty tekijän toimesta.

2.2 Epigrafinen aineisto

Keskeisin primääriaineisto koostuu Pompeijin ja Rooman kaupungin epigrafisista lähteistä. Analyysi keskittyy kahteen keskeiseen lähdekokoelmaan: Rooman kaupungin piirtokirjoituksiin (CIL VI) sekä Pompeijin piirtokirjoituksiin (CIL IV, X). Corpus Inscriptionum Latinarum on laajin ja systemaattisin kokoelma latinalaisia piirtokirjoituksia, joita on säilynyt antiikin Rooman valtakunnan alueelta. Se sisältää hautapiirtokirjoituksia, julkisia ja yksityisiä muistomerkkejä, laki- ja sopimustekstejä sekä muita kaiverrettuja tai maalattuja tekstejä eri aikakausilta. Kokoelma syntyi Berliinissä 1800-luvun puolivälissä Theodor Mommsenin toimesta ja nykyisin siitä ja sen täydentämisestä vastaa Berliinin Brandenburgin tiedeakatemia (Schmidt 2007: 11–15).

Tässä tutkimuksessa Latiumin alueella sijaitsevan Rooman osalta tarkastelun kohteena on luettelo CIL VI, joka sisältää yli 600 hauta- ja piirtokirjoitusta. Campanian alueella sijaitsevan Pompeijin aineisto perustuu luetteloihin CIL IV ja CIL X, joissa vastaavalla tavalla on kuvattuna yli 300 piirtokirjoitusta. Pääosa aineistoista on löytynyt Porta Salarian (nyk. Porto del Popolo) alueelta Rooman kaupungista ja Porta Noceran alueelta Pompeijista. Valintakriteerinä tutkimusta varten on ollut niiden sisältämät maininnat vapautettujen ammatillisesta tai sosiaalisesta identiteetistä. Näitä tekstejä tarkastellaan erityisesti sen suhteen, miten vapautetut orjat esittivät itseään yhteiskunnan jäseninä. Analyysissa kiinnitetään huomiota entisten isäntien rooliin vapautettujen elämässä sekä hautamuistomerkkien omistajuuteen.

2.3 Kirjalliset lähteet: Juvenalis ja Plinius nuorempi

Piirtokirjoitusten rinnalla tutkimus hyödyntää kahta kirjallista alkuperäislähdettä, jotka tarjoavat taustatietoa ja täydentävät epigrafisesta aineistosta saatavaa materiaalia. Tähän on valittu Juvenaloksen satiirit ja Plinius Nuoremman kirjeet, jotka molemmat antavat aikalaista näkökulmaa vapautettujen asemaan omalla tyylillään. Juvenaloksen satiirit tuovat esiin yhteiskunnallisia asenteita ja ennakkoluuloja erityisesti vapautettujen taloudellista nousua ajatellen. Kirjoitustapa on kärjistettyä, mutta se paljastaa tietoa siitä, miten roomalainen eliitti suhtautui tähän vapaiden ja orjien väliin jäävään yhteiskuntaluokkaan.

Plinius Nuoremman kirjeet kertovat hieman toisenlaista tarinaa. Parkinin ja Pomeroy'n (2007: 269–270) mukaan Pliniuksen kirjeet tuovat esiin vapautettujen konkreettista roolia roomalaisessa yhteisössä. Vapautetut esitetään aktiivisina kansalaisina, työkavereina ja joskus jopa ystävinä.

2.3.1 Juvenalis ja satiirien merkitys

Juvenalis (Decimus Iunius Iuvenalis, n. 55–130 jaa.), roomalainen runoilija, tunnetaan erityisesti terävistä satiireistaan. Hänen *Saturae*-teoksensa kritisoi Rooman yhteiskunnan epäkohtia, kuten moraalista rappiota, sosiaalista eriarvoisuutta ja poliittista korrumpiota (Juvenal 1992: 12–15). Juvenaloksen satiireissa, (*Satirae* I, III, V ja VII) on viittauksia vapautettujen sosiaaliseen nousuun liittyvistä ristiriidoista. Roomalainen yhteiskunta oli erittäin hierarkkinen ja vaikka vapautetut saavuttivat toisinaan huomattavaakin varallisuutta ja vaikutusvaltaa, heidän asemansa pysyi monimutkaisena. Heidän menestyksensä herätti usein vapaasyntyisten keskuudessa halveksuntaa. Juvenalis kritisoi vapautettujen nousukkuutta ja heidän vaikutusvaltaansa yhteiskunnassa (Juvenal, ed. Braund 1996: 1-10, 16).

Satiirissa III Umbricius valittaa siitä, miten ulkomaalaisten ja vapautettujen nousu muokkaa Rooman kulttuuria (Juvenal 1992: 45–50). Satiirissa V (Juvenal 1992: 65–70) kuvaillaan tilannetta illalliskutsuilla, jossa vapautettujen ja vapaasyntyisten välinen kuilu konkretisoituu: vapautetuille tarjoillaan tarkoituksellisesti selvästi huonompaa ruokaa ja heidät laitetaan istumaan huonommille istumapaikoille.

2.3.2 Plinius Nuoremman kirjeistä

Plinius Nuoremman (n. 61-113 jaa.) kirjeistä (Pliny the Younger 1969; Pliny the Younger 2006) Epistulae IX ja X löytyy aineistoa siitä, miten vapautetut sijoittuivat paikalliseen yhteisöön. Kuvauksista saadaan tietoa ainakin taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta asemasta, ei kuitenkaan suoraan Pompeijin tai Rooman kaupungin alueilta, vaan Comumin (nykyinen Como-järven alue) lähistöltä.

Plinius kirjoittaa, että vapautumisen jälkeenkin vapautetut jäivät usein entisen isännän vaikutuspiiriin niin sosiaalisesti kuin taloudellisestikin. Kirjeessään X 285 Plinius suosittelee vapautettua Maximusta, hallinnollista virkamiestä, keisarille. Hän kuvailee tätä rehelliseksi, tunnolliseksi ja kurinalaiseksi. Vapautus ei siis aina tarkoittanut täydellistä itsenäisyyttä, vaan jopa vahvasti lojaalisuuden sidettä. Kirjeissä IX 21 ja IX 24 kerrotaan Sabinianuksesta, jolta odotettiin edelleen uskollisuutta ja moitteetonta käytöstä. Vapautettuja voitiin edelleen rangaista tai armahtaa. Tämä on osoitus alisteisesta asemasta, johon he olivat edelleen sidottuja. Oli tärkeää osoittaa

kiitollisuutta ja käyttäytyä odotusten mukaisesti, muuten tukiverkko ja taloudellinen turva saatettiin menettää.

Kirjeessä X 63 kuvataan kirjeenvaihtoa keisari Trajanuksen kanssa ja mainitaan vapautettu orja Lycormas, joka toimi viestinviejänä keisarillisen hallinnon palveluksessa. Syvästä henkilökohtaisesta kiintymyksestä Zosimusta kohtaan voidaan puolestaan lukea kirjeessä V 19. Siinä vapautettua Zosimusta kuvaillaan lahjakkaaksi esiintyjäksi, lojaaliksi sekä oppineeksi. Ja tämän vuoksi hänen sairaudesta toipuminen haluttiin varmistaa vaikutusvaltaisia suhteita hyväksikäyttäen.

2.4 Aineiston rajaukset ja tutkimuksen rajoitteet

Tutkimusaineisto on rajattu kahteen primääriaineistoon: piirtokirjoituksiin ja kirjallisiin aikalaislähteisiin. Rooman kaupunki ja Pompeiji valikoituivat kohdekaupungeiksi aineiston runsauden ja vertailtavuuden vuoksi. Tarkasteluun on valittu Rooman kaupungin ja Pompeijin osalta ne aineistot, joissa viitataan selkeästi vapautettujen asemaan tai identiteettiin. Rooman kaupungin osalta tarkasteltava aineisto löytyy kokoelmasta CIL VI ja Pompeijin osalta kokoelmista CIL IV ja X.

Kirjallisista lähteistä mukaan on otettu vain Juvenalixen satiirit ja Plinius Nuoremman kirjeet, koska ne sijoittuvat samaan ajanjaksoon ja täydentävät piirtokirjoitusaineiston yleiskuvaa. Pääpainopiste on haluttu kuitenkin pitää epigrafisessa aineistossa.

Aineistossa on kuitenkin myös rajoitteita. Kirjalliset lähteet edustavat keisariajan yläluokan näkökulmaa, eikä niiden esittämiä kuvauksia voida pitää täysin neutraaleina. Piirtokirjoitukset ovat valikoituneita, puutteellisia, ja niiden säilyminen ja löytyminen on sattumanvaraista. Tekstit kivissä ovat usein erittäin tiivistettyjä, toistavat samaa kaavaa, eikä niistä voi aina tulkita asiayhteyttä. Petersen (2011: 193-195) huomauttaa lisäksi, että libertus-sanan käyttö väheni merkittävästi ensimmäisen vuosisadan lopulla ja tekstien tunnistamisesta tuli sen myötä entistä vaikeampaa.

Piirtokirjoitukset on käännetty latinasta suomeksi tai englanniksi. Tämä tuo omia rajoitteitaan, jotka liittyvät kontekstiin ja kulttuuriin. Jotkut merkitykselliset painotukset saattavat jäädä tulkitsematta. Tutkimuksessa on pyritty parhaan taidon mukaan tarkastelemaan alkuperäisen tekstin

ilmaisurakenteita ja vertaamaan niitä käännöksiin, mutta on tärkeä tiedostaa, että kaikki merkitykset eivät välity täydellisesti. Ellei toisin mainita, kaikki käännökset ovat tämän työn laatijan tekemiä.

3 Menetelmät ja viitekehys

3.1 Temaattinen analyysi: identiteetti, sosiaalinen nousu ja perhe

Nämä teemat toistuvat useimmissa aineistoissa ja tämän vuoksi ne on valittu myös tähän tutkielmaan. Analyysissa etsitään mainintoja entisistä isännistä, erilaisista ammasteista, kaupankäynnistä, perheistä ja yhteiskunnallisesta asemasta. Erityisesti tarkastellaan piirtokirjoituksia, joissa mainitaan sanat *libertus*, *liberta* tai *liberti* (”vapautettu”) niin, että se on yhdistyneenä ammattinimeen tai kunnianosoitukseen.

Voidaan todeta, että vapautettujen mahdollisuudet nousta yhteiskunnassa ylöspäin olivat melko rajattuja, mutta piirtokirjoituksissa on mainintoja menestyksestä ja uskollisuudesta. Rooman kaupungissa tämä näkyi erityisesti teksteissä, joissa entisen isännän nimi tuli esiin keskeisenä osana vapautetun uutta identiteettiä. Rooman kaupungissa vapautetut osoittivat yleensä kiitollisuutta entiselle isännälleen vapautumisen johdosta.

Pompeijissa korostettiin yksilön omia saavutuksia ja osallistumista paikallisyhteisön toimintaan, kuten jo aiemmin mainittiin. Beard (2008: 37-43, 212-213) kertoo oman näkökulmansa tästä teoksessaan *Pompeii, The Life of a Roman Town*. Vapautettujen asema kehittyi Pompeijissa itsenäisemmäksi ja menestystä mitattiin enemmän omien saavutusten kuin aikaisempien perhesiteiden kautta. Hänen mukaansa pääsy elitistiseen Augustales- luokkaan avasi monia ovia vaurastumiselle ja vaikutusvallalle.

Piirtokirjoituksista käy ilmi, että ammatillinen identiteetti oli merkittävässä roolissa vapautettujen orjien sosiaalisen nousun kannalta. Erityisesti Pompeijissa ammattinimikkeet ja liiketoimintaan liittyvät ansiot korostuvat. Rooman kaupungissa nämä eivät olleet yhtä keskeisessä roolissa, sillä sosiaalinen nousu tapahtui ensisijaisesti keisarillisten virkojen ja entisten isäntien suojeluksen kautta.

3.2 Vertaileva analyysi Rooman kaupungin ja Pompeijin välillä

Vertailevassa analyysissä tarkastellaan kahden eriluonteisen kaupunkiympäristön näkökulmia siihen, miten vapautettujen orjien asema rakentui. Lähestymistapa perustuu osittain Mouritsenin (2011) ja Hackworth Petersenin (2006) esittämien kaupunkikohtaisten erojen ymmärtämiselle.

Tutkimus selvittää, miten paikalliset olosuhteet ja erot vaikuttivat vapautettujen ilmaisuun, minkälaisia kielellisiä tai ammatillisia painotuksia esiintyy.

Tässä Rooman kaupunki edustaa keisarillisen pääkaupungin hierarkkista yhteisöä, kun taas Pompeiji oli pienempi, paikallinen ja valloitettu kaupunki.

CIL VI:n ja CIL IV ja X:n kautta verrataan, miten vapautetut esittivät itseään näissä kahdessa niin eri kokoisessa ja -rakenteisessa kaupungissa. Molemmista kokoelmista on valittu tekstejä, joissa mainitaan vapautetun asema, perhesuhteet tai ammatti.

3.3 Piirtokirjoitusten merkitys sosiaalisen identiteetin rakentamisessa

Piirtokirjoituksista saadaan autenttista tietoa vapautettujen itsensä ilmaisemisesta ja sosiaalisesta asemasta. Roomassa vapautettujen orjien sosiaalinen nousu oli usein sidoksissa keisarillisiin virkoihin ja entisiin isäntiin. Monet entiset orjat pyrkivät asemoimaan itsensä osaksi keisarillista järjestelmää ja hyödynsivät entisten isäntiensä asiakassuhteita saadakseen virkoja tai taloudellisia etuja. (Treggiari, 1969; Mouritsen, 2011.)

Pompejin hautakulttuurissa nähdään vapautettujen yhteisöllistä asemaa vahvemmin kuin Roomassa. Pompeijissa vapautetut kuvasivat itseään ennen kaikkea taloudellisesti menestyvinä ja paikallisesti aktiivisina kansalaisina. Keskeisiä näkökulmia ovat kirjoitusten kielelliset painotukset, entisten isäntien maininnat sekä ammatillisen ja yhteiskunnallisen aseman korostaminen.

3.4 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Vapautettujen piirtokirjoituksia voidaan pitää tarkoituksenmukaisina ilmaisuina, joiden avulla he vahvistivat asemaansa osana roomalaista yhteiskuntaa ja osoittaen olevansa ihan oman yhteiskuntaluokkansa. Mouritsenin (2011: 288–293) mukaan hautamonumentteja pystytettiin siksi, että uudesta asemasta oltiin ylpeitä ja onnistuminen haluttiin merkitä muistiin. Mouritsen näkee piirtokirjoitukset osana vapautettujen aktiivista sosiaalista toimintaa, ei pelkästään passiivisina muiston ilmaisuina. Tämä näkyy esimerkiksi piirtokirjoituksessa CIL X 667933, jossa vapautettu Gaius Munatius Faustus mainitaan sekä alueellisena pormestarina; rooleissa, jotka kertovat hänen osallistuneen niin uskonnolliseen kuin paikallishallinnolliseen elämään. Mouritsen kuvailee, että orjuudesta vapautuminen oli monille elämää mullistava kokemus, koska he olivat

eläneet aiemmin vahvasti kontrolloidun orjuuden alla. Vapautetut muodostivat hänen mukaansa hyvin moninaisen ryhmän, johon kuului niin koulutettuja ammattilaisia, rikkaita yrittäjiä kuin yksinkertaisia palvelijoitakin. Henrik Mouritsenin (2011: 142) mukaan Augustaliksien asema antoi erityisesti varakkaammille vapautetuille mahdollisuuden näkyvään julkiseen rooliin yhteisössä, vaikka he olivatkin virallisten poliittisten virkojen ulkopuolella.

Myös Aulikki Vuola (2020) on tuonut artikkelissaan esille piirtokirjoitusten roolia sosiaalisen identiteetin ilmaisun kanavana. Hänen mukaansa ne kertovat poikkeuksellisen paljon tavallisen ihmisen tunteista ja yhteiskunnallisesta asemasta. Piirtokirjoituksissa mainitaan usein perhe, puoliso ja lapset sekä myös vapautetut orjat ja heidän jälkeläisensä. Vuola toteaa, että köyhyys saatettiin mainita näkyvästi, kuten ilmaus "*laitoin sellaisen muistomerkin kuin köyhyyteni salli*" osoittaa. Hän mielestään mainitsemisen arvoisia ovat myös kielelliset virheet, joita kivenhakkaajat saattoivat tehdä.

Vapautettujen orjien julkisen näkyvyyden tavoittelu tulee esiin Hackworth Petersenin (2006: 87–99) teoksessa, jossa analysoidaan esimerkiksi entisen kreikkalaisen orjan, leipuri Eurysaceksen yli 10 metrin korkeuteen kohoavaa hautamuistomerkkiä Roomassa. Suuret monumentit olivat henkilökohtaisen jäljen jättämisen lisäksi myös erittäin kunnianhimoisia yrityksiä saada yhteiskunnallista tunnustusta. Hautamuistomerkin etuosassa on teksti "*est hoc monimentum Margei Vergilei Aeuryzacis pistoris redemptoris appareat*" – vapaasti suomennettuna "Tämä on Marcus Vergilius Eurysaceksen, leipurin ja rakennuttajan hautamuistomerkki".

Treggiarin (1969: 102–115) näkemykset valottavat vapautettujen kaksinaista asemaa. Vaikka vapaus toi mukanaan mahdollisuuden vaurauteen ja parempaan elämään, oli sosiaalinen hyväksyntä usein silti sidottu entisiin isäntiin. Tästä uskollisuudesta voidaan lukea monissa piirtokirjoituksissa, joissa mainitaan entinen isäntä tai suku erityisen näkyvästi. Treggiarin mukaan kyseessä ei ollut pelkkä kohteliaisuus, vaan olennainen osa uuden identiteetin rakentamista.

Piirtokirjoituksesta CIL X 147013 käy ilmi, että osa vapautetuista kykeni saavuttamaan merkittävän taloudellisen aseman: Lucius Ceius Serapio, Luciuksen vapautettu ja ammatiltaan rahakauppias, omisti hautamuistomerkin yhdessä vaimonsa Helvian kanssa. Helvia oli vapaasyntyinen roomalainen eli myös avioliitot vapautettujen ja syntyperäisesti vapaiden välillä olivat mahdollisia.

Roomalaisen yhteiskunnan vapautettujen mahdollisuuksia sosiaaliseen etenemiseen on tarkastellut myös William E. Dunstan (2011: 342) teoksessaan *Ancient Rome*. Hän huomauttaa, etteivät kaikki vapautetut koskaan päässeet korkeisiin asemiin, vaan moni jäi edelleen palvelijan rooliin, ja heidän asemansa säilyi sosiaalisesti alempana verrattuna syntyperäisiin roomalaisiin. Vapaus voitiin toki myös ostaa, mikäli orjalla oli ollut mahdollisuus säästää riittävästi rahaa ostaakseen vapautensa.

4. Vapautetut orjat Roomassa ja Pompeijissa – analyysi

Tämä luku on jaettu kolmeen osaan: ensin käsitellään ammatteja, sitten sosiaalista asemaa ja yhteiskunnallisia tehtäviä, ja lopuksi perhesuhteita sekä hautojen merkitystä. Rooman kaupungin ja Pompeijin aineistoa vertaillaan rinnakkain. Piirtokirjoitukset ovat vapaasti suomennettuja.

4.1 Ammatillinen identiteetti

Rooman ja Pompeijin piirtokirjoituksissa esiintyy erilaisia ammatillisia painotuksia. Aineisto on ryhmitelty eri ammatteihin.

4.1.1 Rooman piirtokirjoituksissa

Piirtokirjoitusten perusteella työtehtävät jakautuvat kolmeen pääryhmään: käsityöläisiin ja kaupallisiin ammatteihin, palvelu- ja viihdeammattaihin/kouluttajiin sekä hallinnollisiin ja lääketieteellisiin tehtäviin.

Käsityöammateissa ja kaupankäyntiin suuntautuneissa ammateissa toimineita vapautettuja olivat muun muassa hopeaseppä C. Flaminius Atticus (CIL VI 37776) ja norsunluun käsittelijä M. Perperna Philad (CIL VI 37374a). C. Comisius Successus (CIL VI 37807) toimi viinikauppiaana Porta Salariassa ja hänen hautapiirtokirjoituksessaan esiintyy nimike *negotiator porto vinario lagonari* eli viinisatamassa työskentelevä kauppias (ks. liite 1, kuva 5).

D(is) M(anibus). C(aio) Comisio Successo, negotiantı porto vinario lagonari.

Manes-jumalille. Gaius Comisius Successukselle, viinisataman viinikauppiaalle.¹

Tekstiilityöntekijöinä mainitaan Ephyre (CIL VI 33393) ja Cestilia Chreste (CIL VI 37303), joiden ammatiksi on merkitty *vestispica* eli jonkinlainen vaatekäsityöläinen.

Käsityöläisammateista saatiin hyvä toimeentulo ja mahdollisuus korkeaan sosiaaliseen asemaan, jos tuotteet olivat kysytyjä. Tästä mainitsee myös teoksessaan Treggiari (1969: 96–97).

¹ Kaikki käännökset tutkielman tekijän omia, ellei toisin mainita.

Palvelu- ja viihdealoilla työskentelivät esimerkiksi gladiaattorikouluttajat Philargyrus ja Hyacinthus (CIL VI 37844 ja 37842a), jotka toimivat gladiaattorikoulun opettajina Rooman kaupungissa.

Seuraavassa ote Philargyruksen piirtokirjoituksesta (ks.liite 1, kuva 2):

C(aius) Futius C(aii) l(ibertus) Philargyrus, doc(tor) vel(itum).

Gaius Futiuksen vapautettu orja Philargyrus, asepalvelusmestari.

Muita palvelualoilla toimijoita olivat kampaaja Pollia Urbana (CIL VI 37811) ja parturi M. Calidius Apollonius (CIL VI 37811). Lisäksi henkilöitä ja nimiä tunnistavina *nomenclatoreina* mainitaan Aristarchus (CIL VI 37808) ja Philositus (CIL VI 37809).

Palveluammatit olivat yleisiä, sillä monet jatkoivat entisiä tehtäviään isäntiensä palveluksessa.

Kampaajat ja parturit työskentelivät varakkaiden roomalaisten perheissä tai itsenäisinä yrittäjinä.

Gladiaattorikouluttajat olivat erittäin arvostettuja, koska gladiaattoritaistelut olivat suosittua viihdettä.

Hallinnollisiin ja lääketieteellisiin tehtäviin edenneitä olivat rahastonhoitaja Clemens Sextiliae (CIL VI 37790) ja kouluttaja tai johtaja P. Grattius Heraclides (CIL VI 37849). Keisarin vapauttama Tiberius Julius Secundus (CIL VI 37752) toimi korvalääkärinä (*medicus auricularius*), ja samassa piirtokirjoituksessa mainitaan nimeltä myös Eunus, keisari Neron koirien kouluttaja.

Hallinnolliset tehtävät ja lääkärin ammatit olivat harvinaisempia, mutta niitä saattoivat saavuttaa erityisen koulutetut vapautetut orjat. Keisarin vapauttamien orjien oli mahdollista edetä hallinnollisiin tehtäviin, ja lääkärit olivat ylipäätään arvostettuja Rooman yhteiskunnassa.

4.1.2 Pompeijin piirtokirjoituksissa

Pompejissa piirtokirjoitukset tarjoavat erilaisen kuvan vapautettujen orjien roolista ja ilmaisutavoista. Keskeisinä piirteinä näkyvät ammatillisuuden painottaminen, osallistuminen paikalliseen toimintaan sekä kaupallisuus.

Käsityöläiset ja kaupalliset ammatit ovat erityisen näkyvästi esillä. Esimerkkeinä voidaan mainita hopeaseppä (*argentarius*) Lucius Ceius Serapio (CIL X 147013), hajustekauppias (*unguentarius*) M. Decidius Faustus (CIL X 00892), kauppias/varainhoitaja Tito Vibio Philodespotos (CIL X 37808)

sekä arkkitehti Marcus Artorius Primus (CIL X 00841). Piirtokirjoitukset osoittavat heidän monipuolista osallistumistaan taloudelliseen elämään.

Pompeijin vapautetut orjat toimivat kaupankäynnissä ja rahataloudessa. Kauppiaat ja varainhoitajat hyötyivät Pompeijin strategisesta sijainnista, joka mahdollisti vilkkaan taloudellisen ympäristön. Hopeasepät ja muut käsityöläiset saattoivat vaurastua merkittävästikin, sillä Pompeijissa kukoistivat ylellisyystuotteiden ja rikkaiden markkinat.

Taulukko 1. Vapautettujen orjien ammatillinen jakauma Roomassa ja Pompeijissa

Ammattinimike	Henkilö	CIL-viite	Kaupunki
Hopeaseppä	C. Flaminius Atticus	CIL VI 37776	Rooma
Norsunluun käsittelijä	M. Perperna Philad	CIL VI 37374a	Rooma
Viinikauppias	C. Comisius Successus	CIL VI 37807	Rooma
Tekstiilityöntekijä	Ephyre	CIL VI 33393	Rooma
Tekstiilityöntekijä	Cestilia Chreste	CIL VI 37303	Rooma
Rahastonhoitajan sisko	Clemens Sextiliae	CIL VI 37790	Rooma
Kampaaja	Polia Urbana	CIL VI 37811	Rooma
Parturi	M. Calidius Apollonius	CIL VI 37811	Rooma
Nomenclator	Aristarchus	CIL VI 37808	Rooma
Nomenclator	Philositus	CIL VI 37809	Rooma
Gladiaattorikouluttaja	Philargyrus	CIL VI 37844	Rooma
Gladiaattorikouluttaja	Hyacinthus	CIL VI 37842a	Rooma
Lääkäri	Tiberius Julius Secundus	CIL VI 37752	Rooma
Hopeaseppä	Lucius Ceius Serapio	CIL X 147013	Pompeiji
Hajustekauppias	M. Decidius Faustus	CIL X 00892	Pompeiji
Kauppias/varainhoitaja	Tito Vibio Philodespotos	CIL X 37808	Pompeiji
Arkkitehti	M. Artorius Primus	CIL X 00841	Pompeiji

4.2 Sosiaalinen asema ja yhteisöllisyys

Vapautettujen orjien sosiaalinen asema rakentui monivaiheisesti. Piirtokirjoituksista saadaan viitteitä siitä, millaisia tehtäviä vapautetut hoitivat, miten he osallistuivat yhteiskuntaan ja millaisia keinoja heillä oli vahvistaa omaa ja perheensä asemaa. Eroja löytyy erityisesti keisarillisten ja yksityisten vapautettujen välillä. Nämä erot näkyvät muun muassa piirtokirjoitusten nimityksissä, hautamustoimerkeissä ja yhteiskunnallisissa tehtävissä. Lisäksi esiin nousevat Augustalixen ja biselliumin tyyppiset kunnianosoitukset, joiden kautta voitiin saada näkyvää arvostusta.

4.2.1 Keisarilliset ja yksityiset vapautetut vapautetut orjat

Useat piirtokirjoitukset kertovat henkilöistä, jotka olivat keisarin vapauttamia:

Tiberius Claudiuksen vapautettu Eunus, koirankouluttaja (CIL VI 37752), Tiberius Juliuksen vapautettu korvalääkäri Secundus (CIL VI 37752) ja Marcus Ulpius Ionicus, keisarin vapautettu orja (CIL VI 29223). Keisarilliset vapautetut saattoivat asemansa vuoksi päästä vaativiin virkoihin tai ammatteihin, kuten lääkäriksi. Heidän roolinsa näkyy usein ammattinimikkeinä, joissa mainitaan keisarin nimi.

Piirtokirjoituksissa on myös yksityisten roomalaisten vapauttamia orjia. Heidän nimissään puolestaan esiintyy usein entisen isännän nimi, kuten esimerkiksi C. Larciuksen vapautettu orja Ianuarius (CIL VI 21107), C. Coeliuksen vapautettu Apollonius (CIL VI 33545) sekä C. Futiuksen vapauttama Philargyrus (CIL VI 37844), Laberian vapauttama Laberia Primigenia (CIL 33593) ja C. Futiuksen vapauttama Hyacinthus (CIL VI 37842a).

Nämä vapautetut orjat jatkoivat usein entisten isäntäperheiden suojeluksessa. Yksityisten vapautettujen asema rakentui enemmän ammatillisuuden ja verkostojen luomisen varaan. Verania Clara (CIL X 21107) omisti hautamuistomerkin suojelijalleen, joka oli noussut duumvirin arvoon. Publius puolestaan pystytti kunnioitetulle ja vapautetulle orjattarelleen muistomerkin (VI 38606).

4.2.2 Augustalikset, kunnalliset tehtävät ja bisellium

Useat vapautetut orjat toimivat Augustales-kultin jäseninä. Tästä voidaan päätellä, että heillä oli merkittävä asema osana keisarikulttia. C. Munatius Faustus (CIL X 667933) oli sekä Augustali että pagus-pormestari, mistä voitaisiin päätellä, etteivät nämä roolit ainakaan olleet toisiaan poissulkevia. L. Barbidius Communis (CIL X 667932) toimi sekä pagus-pormestarina että perheen ja vapautettujen orjien suojelijana. Vapautetuilla oli mahdollisuus vaikuttaa kaupungin elämään uskonnollisten ja paikallisten hallintovirkojen kautta.

Pagus-pormestareina (magister pagi Augusti) toimivat esimerkiksi C. Iulius Philomus (CIL X 37844), C. Cuspius Cyrus ja C. Cuspius Salvius (CIL X 667931) sekä L. Barbidius Communis (CIL X 667932). Augustaliksien tehtävissä puolestaan mainitaan M. Staius Suavis (CIL X 535610), M. Cerrinius Restitutus (CIL X 994), Gnaeus Alleius Eros (CIL X 667310) ja C. Munatius Faustus (CIL X 667933). Nämä tehtävät olivat vapautettujen eliitin hallinnassa.

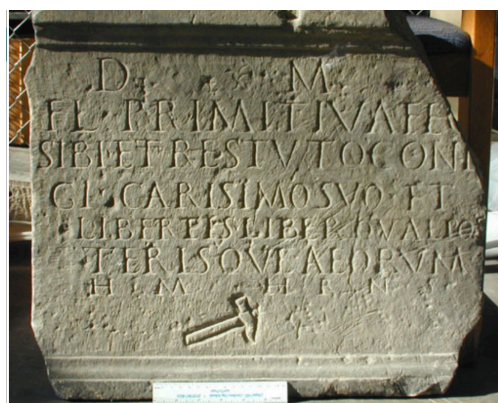
Bisellium-kunniaistuimen (korkean yhteiskunnallisen aseman merkki) saivat vain harvat, erityisesti hyväntekijät, joista oli yhteiskunnallista hyötyä. Bisellium oli erityinen kaksipaikkainen istuin, joka oli sijoitettu esimerkiksi amfiteatteriin (kuva 2) tai vastaavaan julkiseen rakennukseen (Petersen 2006: 18). C. Calventius Quietuksen (CIL X 535572) ja C. Munatius Faustuksen (CIL X 37842a) piirtokirjoituksista mainitaan tämä korkea-arvoinen kunnia. Faustusta kuvataan näin: ”Naevoleia Tyche, Luciuksen vapautettu orjatar, pystytti itselleen ja Gaius Munatius Faustukselle, Augustalikselle ja yhteisön jäsenelle, jolle *decurionit* kansan suostumuksella myönsivät biselliumin hänen ansioidensa vuoksi.”

Kuva 2. Bisellium, Laodikea. Kuva: T.Hines, 2023.

4.3 Perhesuhteet ja hautapaikat

Monista piirtokirjoituksista nähdään, että perhe oli erittäin tärkeä. Esimerkkeinä voidaan mainita Vergilia Heraclia (CIL VI 33416), jolle hänen aviomiehensä teetti hautakirjoituksen, ja Flavia Primitiva (CIL VI 38375a), joka teetti hautakirjoituksen itselleen ja rakkaalle puolisolleen (kuva 3):

Kuva 3. U.S epigraphy project.

D(is) M(anibus). Fl(avia) Primitiva fec[it] sibi et Restituto, coni[u-]gi carisimo suo.

Muita esimerkkejä ovat M. Ulpius Ionicuksen vaimo Claudia Iusta (CIL VI 29223), joka kunnioitti edesmennyttä miestänsä hautamuistokirjoituksella sekä L. Caltilius Pamphilus, (CIL X 38376), joka teetti paikan Servilia-vaimolleen hyvillä mielin, *amico animo*. Myös piirtokirjoituksessa CIL X 148873 mainitaan Quintus Cornelius Diphilus ja Cornelia Heraes, molemmat vapautettuja orjia yhdessä ja samassa hautapaikassa.

Hautamuistomerkkejä pystytettiin myös perheiden kunniaksi. Publius Tintirius Adiutor (CIL X 38375a EDR171965) rakensi muistomerkin itselleen ja tyttärelleen. Furnia Sympherusa teetti haudan itselleen ja läheisilleen (CIL VI 33574) ja Aulus Clodius Iustus (CIL X 33545) isälleen ja äidilleen, vapautetuille orjille sekä M. Arrius Diomedes (CIL X 38375a EDR 147659) itselleen ja perheensä muistoksi. Myös M. Octavius ja Vertia (CIL X 37807) rakensivat muistomerkin itselleen ja jälkeläisilleen. Jotkut hautakirjoitukset saattoivat kuitenkin myös sisältää vakavan varoituksen: "Tämä hauta ei siirry perinnöksi" (CIL VI 33767).

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Analyysin avulla on tarkasteltu, millaisia sosiaalisen aseman, ammatillisuuden ja yhteisöllisen osallistumisen muotoja vapautetut esittivät kahdessa erilaisessa kaupungissa, Roomassa ja Pompeijissa. Viimeisenä pohditaan myös aineiston rajoitteita ja jatkotutkimuksen mahdollisuuksia.

5.1 Rooman ja Pompeijin erityispiirteet vapautettujen ilmaisussa

Vapautettujen orjien sosiaalinen nousu ilmeni Roomassa ja Pompeijissa eri tavoin. Piirtokirjoitusten analyysi osoittaa, että Rooman kaupungissa vapautetut pyrkivät korostamaan lojaaliuttaan entisille isännilleen ja keisarilliselle hallinnolle. Heidän nimensä esiintyvät usein hallinnollisissa yhteyksissä ja keisarillisen hovin palveluksessa. Roomassa vapautettujen aseman vakiinnuttaminen näyttäisi perustuneen poliittisiin suhteisiin, entisten isäntien antamaan suojeluun ja keisarilliseen järjestelmään integroitumiseen. Keisarin suosio näyttää olevan merkityksellinen tekijä.

Pompeijin piirtokirjoitukset antavat toisenlaisen kuvan: vapautettujen nousu perustui taloudelliseen itsenäisyyteen ja näkyvään osallistumiseen kaupungin julkiseen elämään. Vapautettujen yhteiskunnallisen nousun voisi nähdä liittyvän enemmänkin taloudelliseen menestykseen, ammatilliseen identiteettiin ja erilaisiin paikallisen yhteisön verkostoihin.

Vaikka nämä erot ovat selkeitä piirtokirjoitusaineiston valossa, niiden pohjalta ei kuitenkaan voida tehdä yksiselitteisiä päätelmiä koko vapautettujen orjien luokasta. Piirtokirjoitukset edustavat ensisijaisesti niitä vapautettuja, joilla oli ylipäättään varaa teettää muistomerkki itselleen tai perheelleen. Tämä tarkoittanee, että alempien yhteiskuntaluokkien vapautetut jäivät edelleen joltain osin näkymättömiksi. On mahdollista, että Roomassa monet vapautetut jatkoivat elämäänsä alemman kaupunkiluokan jäseninä ilman mahdollisuutta nousta merkittävästi yhteiskunnassa. Vastaavasti Pompeijin piirtokirjoitukset voivat antaa liioitellun kuvan siitä, kuinka moni vapautettu todella onnistui vaurastumaan ja saavuttamaan arvostetun aseman. Varmuudella voidaan kuitenkin sanoa, että osa menestyi erittäin hyvin.

Lisäksi Pompeijin ja Rooman vertailussa on hyvä huomioida, että Pompeiji oli taloudellisesti ja poliittisesti paljon pienempi yhteisö, jossa kaikenlainen menestys saattoi näkyä selkeämmin kuin suuressa Rooman kaupungissa. Pompeijissa bisellium-kunniaistuimen tai Augustaloksen aseman saaminen (CIL X 535572, CIL X 535610) saattoi olla realistinen tavoite hyvin menestyneelle

vapautetulle, mutta Rooman kaupungissa saman tason tunnustus olisi ollut huomattavasti vaikeammin saavutettavissa ilman keisarillista suosiota.

Huomionarvoista on myös, että keisarin vapauttamat näyttävät muodostaneen Roomassa erityisen ryhmän, jolla saattoi olla suuremmat mahdollisuudet edetä hallinnollisiin tehtäviin kuin tavallisilla vapautetuilla. Esimerkiksi CIL VI 37752 (Tiberius Julius Secundus, korvalääkäri) ja CIL VI 29223 (Marcus Ulpius Ionicus) osoittavat, että keisarillinen suojele oli mahdollisesti avain arvostetun aseman saavuttamisen. Pompeijissa vastaavaa keisarillisten vapautettujen eliittiä ei ole nähtävissä, mikä osaltaan saattaa selittää sen, miksi siellä korostettiin enemmän ammatillista identiteettiä ja kaupallista menestystä.

Taulukko 2. Vapautettujen orjien erityispiirteet Roomassa ja Pompeijissa

Rooma	Yhteiset piirteet	Pompeiji
Perhesiteet	Hautamonumentit	Paikalliset johtajat
Uskollisuus	Testamentit	Kaupallinen ja poliittinen nousu
Erikoistuneet ammatit (lääkäri, rahastonhoitaja, gladiattorikouluttaja)	Ammatti-identiteetti tärkeä	Julkinen asema
Hierarkkinen rakenne		Mahdollisuus osallistua julkiseen elämään
Keisarin vapauttamat		

5.2 Epigrafisen aineiston rajoitteet

Keskeinen kritiikin kohde on, että epigrafinen aineisto on jo itsessään valikoitunutta ja edustaa vain pientä osaa vapautetuista. Se kertoo ennen kaikkea niistä, joilla oli varaa ylipäänsä teettää muistomerkki tai jotka entisen isännän mielestä olivat mainitsemisen arvoisia heidän muistomerkissään. Monet vapautetut jäävät edelleen näkymättömiksi. Lisäksi oman haasteensa tuo se, että tapa merkitä vapautettuja piirtokirjoituksiin muuttui, kun libertus-sanan käyttö väheni, kuten jo aiemmin todettiin. Hautakirjoitusten kieli ja retoriikka eivät aina vastanneet todellista sosiaalista nousua. Kertomatta jää myös missä määrin piirtokirjoituksia idealisoitiin paremmiksi kuin mitä todellisuus oli.

5.3 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet

Tutkimusta voisi syventää piirtokirjoituksiin, joissa ei ole suoraa mainintaa sanoilla libertus/liberta, mutta konteksti tai jokin muu avainsana viittaisi vapautettuun. Myös vertaamalla Pompeijin ja Rooman kaupungin aineistoa muihin lähi alueisiin, kuten Ostiaan ja Herculaneumiin, joista löytyy runsaasti piirtokirjoituksia ja tarkastelemalla seinäpiirtokirjoituksia ja oikeudellisia asiakirjoja, kauppakirjoja ja testamentteja voitaisiin saada uutta näkökulmaa vapautettujen päivittäiseen ja arkiseen elämään. Myös vapautettujen jälkeläisten aseman tutkiminen voisi paljastaa, oliko vanhempien aikana saavutettu sosiaalinen nousu pysyvää ja miten jälkeläiset sulautuivat myöhemmin vapaasyntyisten joukkoon.

Lähteet ja kirjallisuus

Verkkojulkaisut

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (toim.). *Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*. Saatavilla: <https://cil.bbaw.de> [viitattu 16.3.2025].

Epigraphic Database Roma (EDR). *Epigraphic Database Roma*. Saatavilla: <http://www.edr-edr.it/> [viitattu 16.3.2025].

Plinius nuorempi. *Letters, Volume I: Books 1–7*, suom. Betty Radice. Loeb Classical Library 55. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969. Saatavilla: https://www-loebclassics-com.ezproxy.utu.fi/view/pliny_younger-letters/1969/pb_LCL055.389.xml [viitattu 20.7.2025].

U.S. Epigraphy Project. Brown University. Viitattu 20.7.2025. Saatavilla: <https://usepigraphy.brown.edu/projects/usep/collections/>

Vuola, A. (2020). *Näkökulmia antiikin roomalaisten hautakirjoituksiin*. Kalmistopiiri. Saatavilla: <https://kalmistopiiri.fi/2020/11/04/nakokulmia-antiikin-roomalaisten-hautakirjoituksiin/> [viitattu 6.3.2025].

Kirjallisuus

Beard, M. 2008. *Pompeii: The Life of a Roman Town*. London: Profile Books.

Castell, D. 2012. *Funerary inscriptions in Pompeii: A study of the epitaphs of Pompeian freed slaves*. Master's Thesis, Lund University, Department of Archaeology and Ancient History. 23.05.2012.

Dunstan, W. E. 2011. *Ancient Rome*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

George, M. (toim.) 2005. *The Roman Family in the Empire: Rome, Italy, and Beyond*. E. Togo Salmon Conference, 4th (2001, McMaster University). Oxford: Oxford University Press.

- Juvenal, D. I. 1992. *The Sixteen Satires*. Translated by P. Green. Penguin Classics.
- Juvenal. 1996. *Satires: Book I*. Edited and translated by Susanna Morton Braund.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Laurence, R. 1996. *Roman Pompeii: Space and Society*. Routledge.
- Mouritsen, H. 2011. *The Freedman in the Roman World*. Cambridge University Press.
- Parkin, Tim G. & Arthur J. Pomeroy. *Roman Social History: A Sourcebook*.
London: Routledge, 2007.
- Petersen, L. H. 2006. *The Freedman in Roman Art and Architecture*. Cambridge:
Cambridge University Press.
- Pliny the Younger. 2006. *Complete Letters*. Translated and edited by P.G. Walsh.
Oxford: Oxford University Press.
- Purcell, Nicholas 2012. *Urban Space and Central Places*. Teoksessa Susan E. Alcock &
Robin Osborne (toim.), *Classical Archaeology*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Schmidt, Manfred G. 2007. *Corpus Inscriptionum Latinarum*. 2., durchgesehene und
aktualisierte Auflage. Berlin: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften
- Telford, Lynda 2014. *Sulla: A Dictator Reconsidered*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- Treggiari, S. 1969. *Roman Freedmen During the Late Republic*. Oxford: Clarendon Press.

LIITE 1. CIL VI

1. CIL VI, 37752

*Ti(berio) Claudio Aug(usti) l(iberto) Euno, Neronis Aug(usti) cunario.
Ti(berio) Iulio Aug(usti) l(iberto) Secundo, medico auriculario.*

Keisari Tiberiuksen vapautetulle orjalle Eunukselle, keisari Neronin koirankouluttajalle
Keisari Tiberiuksen vapautetulle orjalle Secundukselle, korvalääkärille.

Italia, Rooma, Porta Salaria, 1.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

2. CIL VI, 37844

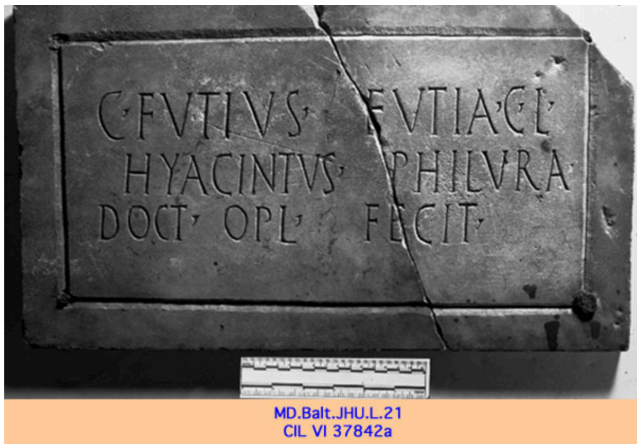
C(aius) Futius C(aii) l(ibertus) Philargyrus, doc(tor) vel(itum).

Gaius Futiuksen vapautettu orja Philargyrus,
sotilaiden kouluttaja.

Italia, Rooma, Porta Salaria 1.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

3. CIL VI, 37842a

*C(aius) Futi^{us} Hyacintus, doct(or) <h>opl(omachorum).
Futia C(aii) l(iberta) Philura fecit.*

Gaius Futiuksen vapautettu orja Hyacintus,
hoplomachien kouluttaja.
Futia Philura, Gaius Futiuksen vapautettu orjatar, teetti tämän.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

4. CIL VI, 37808

Ossa Aristarch ^ri l(iberti), nomenclat(oris).

Aristarchuksen, vapautetun orjan,
nimientuntijan luut.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

5. CIL VI, 37807

MD.Balt.JHU.L.31
CIL VI 37807; AE 1910, 74
photo: USEpig.02.04

D(is) M(anibus). C(aio) Comisio Successo, negotianti porto vinario lagonari.

Manes-jumalille. Gaius Comisius Successukselle, sataman viinikauppiaalle.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

6. CIL VI, 38375a

MD.Balt.JHU.L.77
CIL VI 38375a
photo: USEpig.02.04

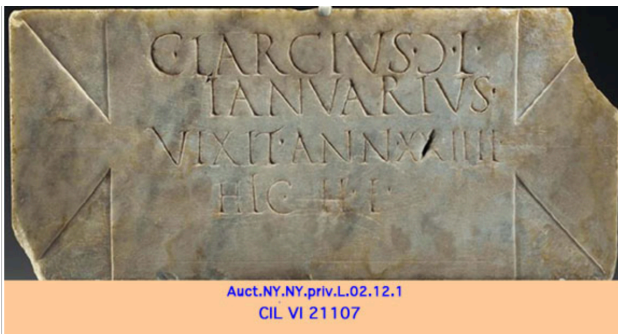
D(is) M(anibus). Fl(avia) Primitiva fec[it] sibi et Restituto, coni[u-]gi carisimo suo.

Manes-jumalille.
Flavia Primitiva teetti tämän
itselleen ja rakkaalle
puolisolleen Restitutusille.

Italia, Rooma. 2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

7. CIL VI, 21107

C(aius) Larcius ((Gaiiae)) l(libertus) Ianuarius v(ixit) an(nis) XIII.

Gaius Larciuksen vapautettu orja Januarius, eli 14 vuotta.

Italia, Rooma. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

8. CIL VI, 33574

Furnia C(ai) l(iberta) Sympherusa fecit sibi et suis.

Furnia Sympherusa, Gaiuksen vapautettu orjatar, teetti tämän itselleen ja läheisilleen.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

9. CIL VI, 33545

C(aius) Coelius C(aius) l(ibertus) Apollonius.

Gaius Coeliuksen vapautettu orja Apollonius.

Ei kuvatietoja.

10. CIL VI, 29223

*D(is) M(anibus). M(arco) Ulpio A(ugusti) lib(erto) Ionico
Claudia Iusta marito
optimo bene [me-]rentis fecit.*

Manes-jumalille.

Marcus Ulpius Ionicukselle,
keisarin vapautetulle orjalle,
hänen vaimonsa Claudia Iusta teetti tämän
parhaalle ja ansioituneelle aviomiehelle.

Italia, Rooma. 2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

11. CIL VI, 33593

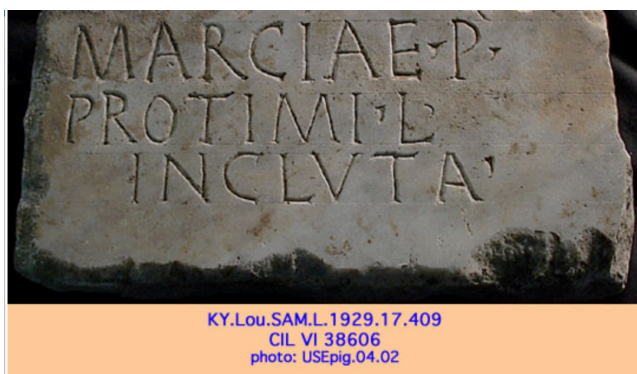
Laberiae Primigeniae, vixit ann(is) XV, lib(erta) ὀ Laberiae ὀ Rhembadis fecit.

Laberia Primigenia, eli 15 vuotta, Laberian vapautettu orjatar.
Rhembas teetti tämän.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

12. CIL VI, 38606

Marciae P(ubli) Protimi l(ibertae) ὀ Inclitae ὀ.

Publius Protimiuksen vapautetulle orjattarelle, Marcia Inclitalle.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

13. CIL VI, 33465

T(itus) Manlius T(iti) l(ibertus) Gamus v(icit) a(nnis) XV.

Titus Manliuksen vapautettu orja Gamus, eli 15 vuotta.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.vuosisata jaa.

Ei kuvatietoja.

14. CIL VI, 37849

P(ublius) Gratt[ius] P(ubli) l(ibertus) Heracl[ides], mag(ister) desig.

Publius Grattilaisen vapautettu orja Herakleides, nimitetty opettajaksi.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

15. CIL VI, 37776

C(aius) Flamin[ius] C(ai) l(ibertus) Atticus, argen[tarius] Reatin[us].

Gaius Flaminiuksen vapautettu orja Atticus, hopeaseppä Reatista.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

16. CIL VI, 33416

D(is) M(anibus). Vergiliae Q(uintorum) l(ibertae) Heracliae Q(uintus) Vergilius Hermes coniugi carissimae fecit.

Manes-jumalille. Vergilia Heraclia, Quintuksen vapautettu orjatar. Quintus Vergilius Hermes teetti tämän rakkaalle vaimolleen.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

17. CIL VI, 37790

Popilliae ((mulieris)) [l(ibertae)] Iucundae [...] Clemens Sextilia[e] dispensat(or) sorori [...] locum et ollam ded[it].

Popillia Iucunda, vapautettu orjatar. Clemens Sextilian rahastonhoitajan sisko. Hän lahjoitti hautapaikan ja uurnan.

Italia, Rooma. 1.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

18. CIL VI, 33393

Ephyre Cestiliaes, vestispica Pini lib(erti).

Ephyre, Cestilian vapautettu orjatar, vaatteiden tekijä / hoitaja, Piniuksen vapauttama.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

19. CIL VI, 33395 ks. edellä

*Nondum bis denos annos compleverat annos
tristia praetulerunt cum mihi fata necem.
Discit ¶ e¹ mortales in spem non vivere longam
uti quod voluit tempore tempus abet.*

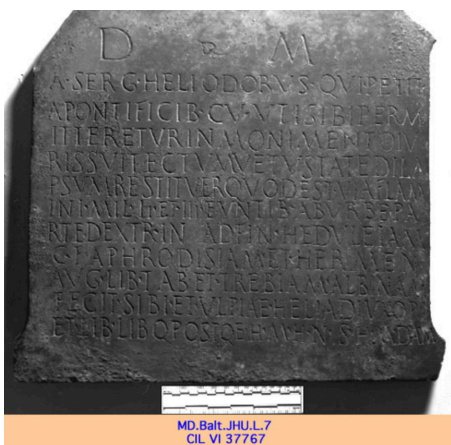
En ollut täyttänyt vielä kahtakymmentä,
kun surullinen kohtalo toi minulle kuoleman.
Ihmiset oppivat, ettei pidä elää pitkään toivossa,
sillä aika ottaa sen, minkä se on antanut.

20. CIL VI, 37303 ks. edellä

Cestilia ((mulieris)) l(iberta) Chreste, vestispica Pini lib(iberti).

Cestilian vapautettu orjatar Chreste, vaatteiden tarkastaja /hoitaja, Piniuksen vapauttama.

21. CIL VI, 37767

*D(is) ((hederadistinguens)) M(anibus).
 A(ulus) Serg(ius) Heliodorus, qui petit
 a pontificib(us) c(larissimis) v(iris) uti sibi perm=
 itteretur in monumento iur=
 is sui tectum vetustate dila=
 psum restituer(e), quod est via Flam=
 ini(a) (scil. inter) mil(iarium) II et III, euntib(us) ab urbe pa=
 rte dextr(a) in(ter) adfin(es) Heduleiam
 C(aii) f(iliam) Aphrodisiam et Hermen
 Aug(usti) lib(ertum) tab(ularium) et Trebiam Albinam.
 Fecit sibi et Ulpiae Heliadi uxori
 et lib(ertis) lib(ertabus)q(ue) post(eris)q(ue) e(orum).
 H(oc) m(onumentum) h(eredem) n(on) s(equetur). H(uic) m(onumento) d(olus) a(besto). m(alus).*

Manes-jumalille. Aulus Sergius Heliodorus, anoi pontifiksilta, että hän saisi luvan korjata hautarakennuksensa katon, joka oli rappeutunut. Hauta sijaitsee Via Flaminian varrella, kahden ja kolmen mailin välillä kaupungista, oikealla puolella matkalla pois Roomasta, lähellä naapurialueita, joissa asuvat Heduleia, Gaiuksen tytär Aphrodisia sekä Augustuksen vapautettu orja Hermas, joka on toiminut virallisena arkistonhoitajana, ja Trebia Albina. Hän teki tämän itselleen ja vaimolleen Ulpia Heliadille, sekä heidän vapautetuille orjilleen ja jälkeläisilleen. Tämä hauta ei siirry perinnöksi. Tähän hautaan ei saa liittyä petosta tai pahoja ajatuksia.

Italia, Rooma, Via Flaminia. 2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

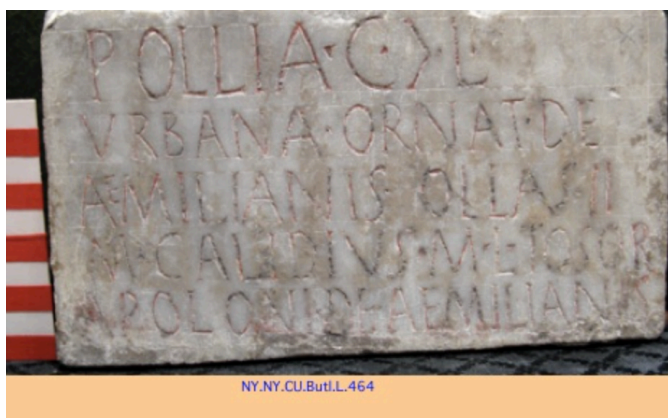
22. CIL VI, 37809

P(ublio) Pomponio P(ubli) l(iberto) Philosito, nomenclat(ori).

Publius Pomponiuksen vapautettu orja Philositus, nimientuntija.

Ei kuvatietoja.

23. CIL VI, 37811

*Pollia G(ai) (scil. et) ((Gaiæ)) l(iberta) Urbana, ornat(rix) de Aemilianis, ollas II.
 M(arcus) Calidius M(arci) l(ibertus) to(n)sor Apoloni(us) de Aemilianis.*

Pollia Urbana, Gaiuksen ja Gaian vapautettu orjatar, kampaaja Aemiliuksen kodista.
Marcus Calidius Apollonius, Marcus-nimisen vapautettu orja,
Amiliuksen parturi

Italia, Rooma. 1.vuosisata eaa.

Kuva: U.S epigraphy project

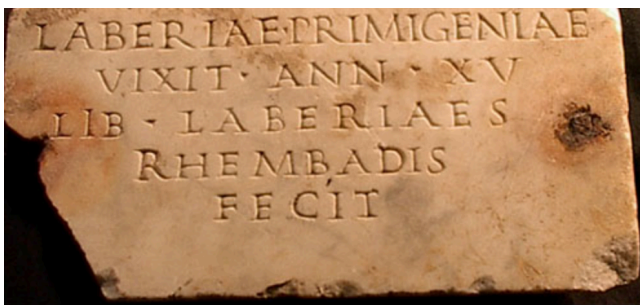
24. CIL VI, 37374a

[M(arci) P]erpernae M(arci) l(iberti) N [---] ossa hic sita su[nt].
[M(arcus) P]erperna M(arci) l(ibertus) Philad [---] politor eborariu[s].

Marcus Perpernan vapautetun orjan jäännökset / luut lepäävät täällä.
Marcus Perperna, Marcuksen vapautettu orja,
norsunluun käsittelijä.

Ei kuvatietoja.

25. CIL VI, 33593

KY.Lou.SAM.L.1929.17.369
CIL VI 33593
photo: USEpig.02.02

Laberiae Primigeniae, vixit ann(is) XV, lib(erta) ¹Laberiae¹ Rhembadis fecit.

Laberia Primigenia, eli 15 vuotta, Laberian vapautettu orjatar. Rhembas teetti tämän.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

26. CIL VI, 38606

KY.Lou.SAM.L.1929.17.409
CIL VI 38606
photo: USEpig.04.02

Marciae P(ubli) Protimi l(ibertae) f Inlitaef.

Publius Protimiuksen kunnioitetulle vapautetulle orjattarelle.

Italia, Rooma, Porta Salaria. 1.-2.vuosisata jaa.

Kuva: U.S epigraphy project

LIITE 2. CIL IV ja X

1. CIL X, 1033 (EDR 146579 / TM 522597)

C(aio) Stro «n» nio P(ubli) f(ilio) Pap(iria), pater;
C(aio) Stro «n» nio C(ai) f(ilio), f(ilio), Pap(iria),
M(arcus) Stronnius C(ai) l(ibertus) Meinius
de sua peq(unia) fec(it) patrôneis suis et sibi et Stronniae C(ai) l(ibertae) Agatarchini.

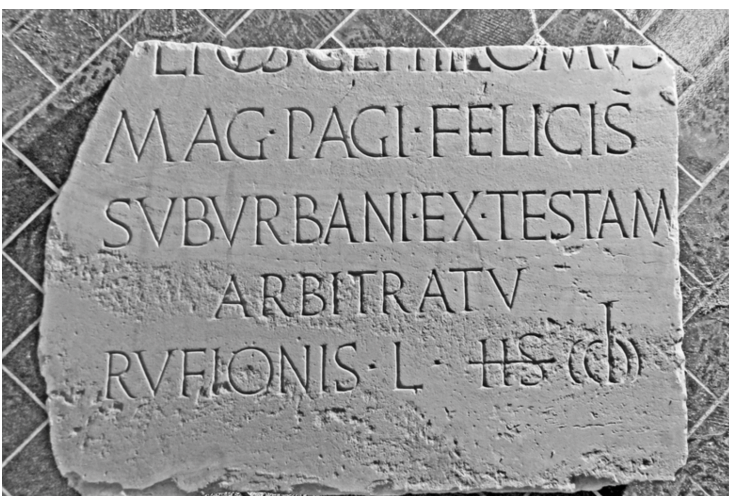
Gaius Stronnius, Publiuksen poika, Papiriasta, isä,
Gaius Stronnius, Gaiuksen poika, poika, Papiriasta
Marcus Stronnius, Gaiuksen vapautettu orja, Meinius,
teki omilla rahoillaan suojelijoilleen, itselleen ja vapautetulleen Stronnia Agatarchinille.

Epigraphic Database Roma.

Pompei, nekropoli Porta Nocera, tomba 310S.

Kuva: H.-G. Kolbe / H. Solin.

2. CIL X, 37844 (EDR 150371 / TM 547630)

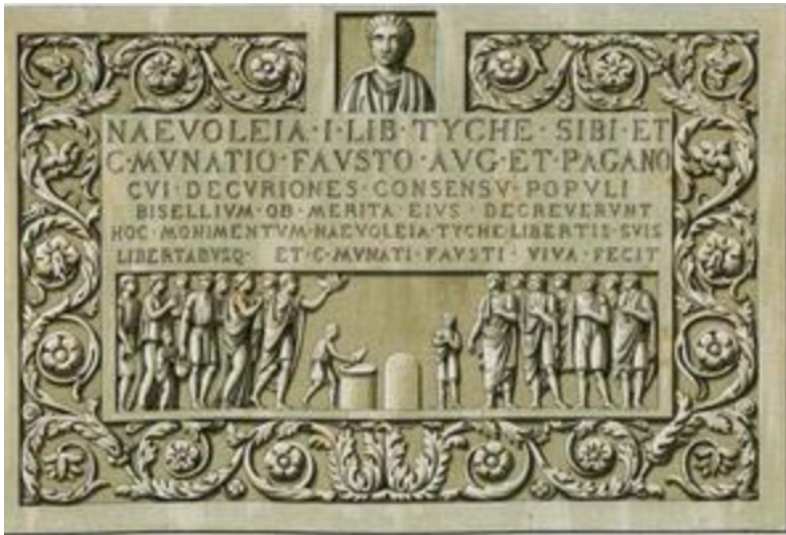
[C(aius)? I]uli{o}us' C(ai) l(ibertus) Philomus,
mag(ister) pági Félícis suburbani, ex iestam(ento),
arbitratu Rufionis l(iberti) ((sestertium)) ((10000)).

Gaius Julius, Gaiuksen vapautettu orja Philomus,
Felicitis-suburbaanialueen johtaja, testamentin mukaisesti,
Rufionin, vapautetun orjan harkinnassa, 10 000 sestertiusta.

Epigraphic Database Roma.

Museo Archeologico Nazionale, Napoli.

Kuva: USolPompMANNsni4. Lisätty 09.06.2015, Umberto Soldovieri. USolPompMANNsni4.

3. CIL X, 37842a (EDR 147597 / TM 535576)

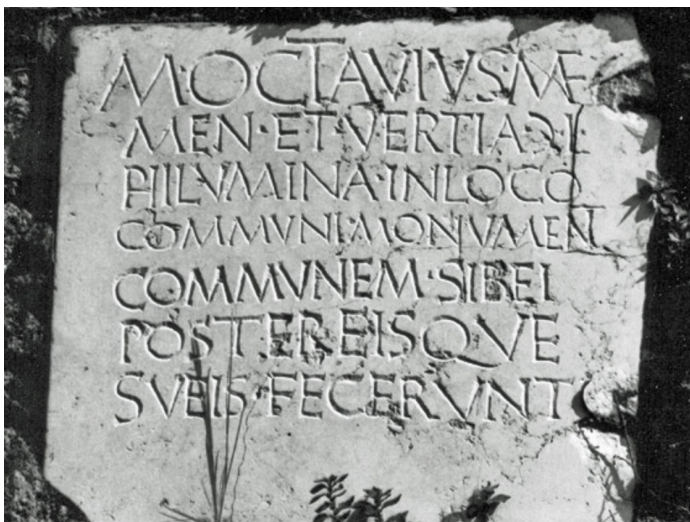
*Naevoleia L(uci) lib(erta) Tyche
sibi et C(aio) Munatio Fausto, Aug(ustali) et pagano,
cui decuriones consensu populi
bisellium ob merita eius decreverunt.*

Naevoleia Tyche, Luciuksen vapautettu orjatar,
pystytti itselleen ja Gaius Munatius Faustukselle,
Augustalikselle ja yhteisön jäsenelle, jolle decurionit kansan suostumuksella
myönsivät biselliumin hänen ansioidensa vuoksi.

Epigraphic Database Roma.

Pompeii, nekropoli Porta Ercolano, tomba 22S.

Kuva lisätty 09.06.2015, Umberto Soldovieri.

4. CIL X, 37807 (EDR 146138 / TM 522596)

*M(arcus) Octavius M(arcus) f(ilius)
Men(enia) et Vertia ((mulieris)) l(iberta)
Philumina in loco communi monumēt(um)
communem sibi postereisque suis fecerunt.*

Marcus Octavius, Marciuksen poika,
Menenius ja Vertia, naisen vapautettu orjatar,
Philumina, rakensivat yhteisessä paikassa muistomerkin
itselleen ja jälkeläisilleen.

Epigraphic Database Roma.
Pompei, Depositi Soprintendenza Archeologica, inv. 86723.
Kuva lisätty 16.05.2015, Umberto Soldovieri.

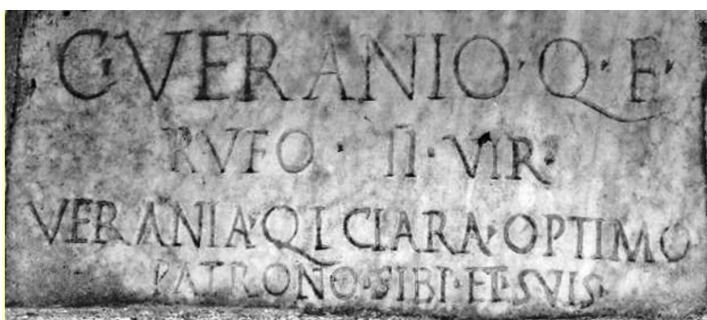

5. CIL X, 33574 (EDR 081694 / TM 251834)

*Caecilia L(uci) l(iberta) Agathiaviva sibi fecit et
L(ucio) Caecilio L(uci) l(iberto) Dioscuridi,
viro suo.*

Caecilia Agathiaviva, Luciuksen vapautettu orjatar,
rakennutti muistomerkin itselleen ja
Lucius Caecilius Dioscuridelle, Luciuksen vapautetulle orjalle,
hänen miehelleen.

Epigraphic Database Roma.
Pompei, nekropoli Porta Nocera, fondo Pacifico, tomba D Nord.
Kuva: M. Binns, lisätty 18.03.2015, Umberto Soldovieri.

6. CIL X, 21107 (EDR 081702 / TM 251842)

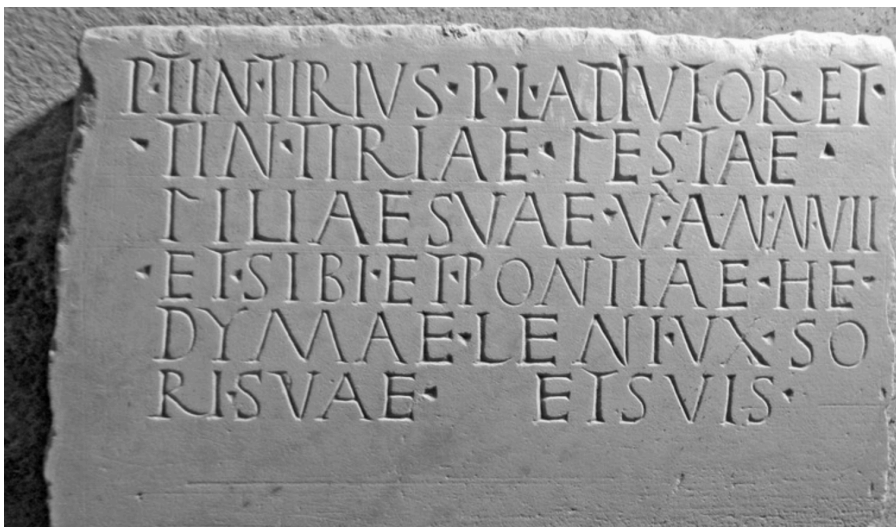
*C(aio) Veranio Q(uinti) f(ilio) Rufo, I(II)vir(o),
Verania Q(uinti) l(iberta) Clara optimo patrono,
sibi et suis.*

Gaius Veranius Rufus, Quintuksen poika, duumviri,
Verania Clara, Quintuksen vapautettu orjatar,
omisti tämän parhaalle suojelijalleen,
itselleen ja perheelleen.

Epigraphic Database Roma.

Pompei, nekropoli Porta Nocera, fondo Pacifico, tomba F Nord.

Kuva: M. Binns, lisätty 18.03.2015, Umberto Soldovieri.

7. CIL X, 38375a (EDR 171965)

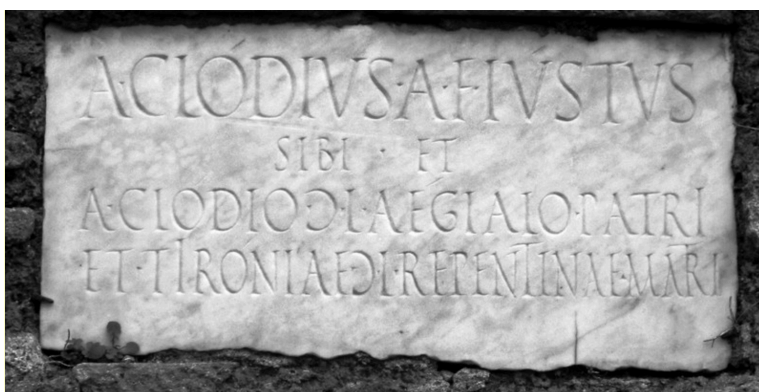
*P(ublius) Tintirius P(ubli) l(ibertus) Ad'i'utor et
Tintiriae Festae,
filiae suae - v(i) x'(it) an(nis) VII -,
et sibi et Pontiae He=
dymaeleni, (:Hedymeleni) uxso=
ri(:uxori) suae, et suis.*

Publius Tintirius Adiutor, Publiuksen vapautettu orja,
ja hänen tyttärelleen Tintiria Festalle, joka eli seitsemän vuotta.
Ja vaimolleen Pontia Hedymelenille ja perheelle.

Epigraphic Database Roma.

Pompei 50-70 jaa., Depositi Soprintendenza Archeologica, inv. 17130.

Kuva: USolPomp17130a, lisätty 23.11.2019, Umberto Soldovieri.

8. CIL X, 33545 (EDR 154515 / TM 667941)

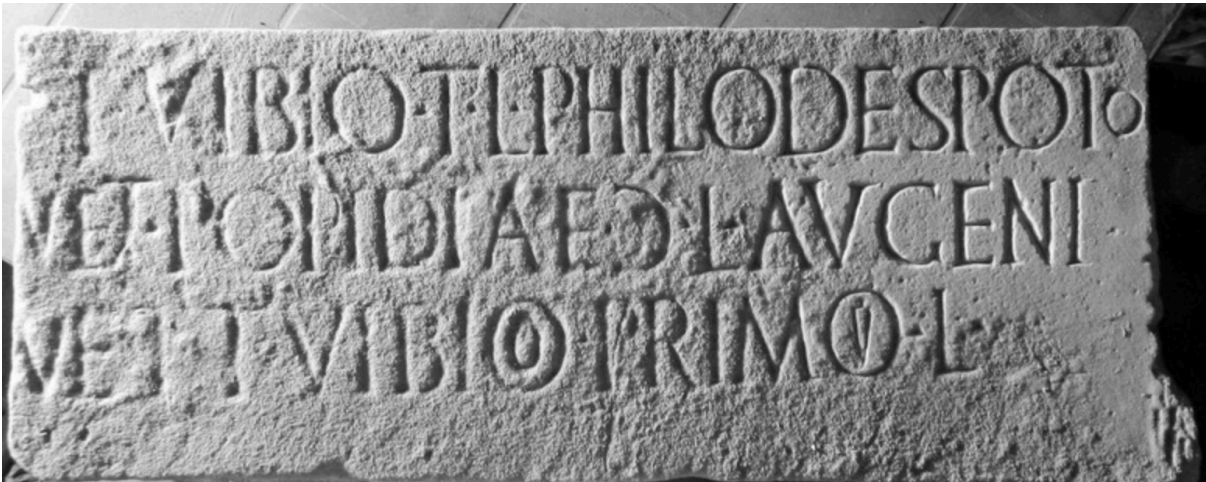
*A(ulus) Clódius A(uli) f(ilius) Iústus
sibi et A(ulo) Clódio ((mulieris)) l(iberto) Aégialo, patri,
et Tiróniae ((mulieris)) l(ibertae) Repentinae, matri.*

Aulus Clodius Iustus, Auluksen poika,
itselleen ja Aulus Clodius Aegialolle, vapautetulle orjalle, isälle,
sekä Tironia Repentinalle, vapautetulle orjattarelle, äidille.

Epigraphic Database Roma.

Pompei 50-70 jaa., nekropoli Porta Nocera, tomba 50S.

Kuva: USolPompPN50Sa, lisätty 30.01.2016, Umberto Soldovieri.

9. CIL X, 37808 (EDR 081728 / TM 251868)

*T(ito) Vibio T(iti) l(iberto) Philodespoto,
v(ivit) et Popidia ((mulieris)) l(ibertae) Augeni,
v(ivit) et T(ito) Vibio Primo, l(iberto).*

Titus Vibius Philodespotos, Tituksen vapautettu orja,
Popidia Augeni, naisen vapautettu orjatar,
ja Titus Vibius Primus, vapautettu orja.

Epigraphic Database Roma.

Pompei 20-30 jaa., Depositi Soprintendenza Archeologica, inv. 33729.

Kuva: USolPompD33729a, lisätty 26.12.2015, Umberto Soldovieri.

Stele funeraria (cd. columella)

10. CIL X, 38362a (EDR 081700 / TM 251840)

C(aius) Novius ((mulieris)) l(ibertus) Lupercus.

Gaius Novius Lupercus, naisen vapautettu orja.

Epigraphic Database Roma.

Pompei 60-75 jaa., nekropoli Porta Nocera, fondo Pacifico, tomba E Nord

Kuva: A. D'Ambrosio & S. De Caro, lisätty 29.04.2015, Umberto Soldovieri.

11. CIL X, 147013 (EDR 667935 / TM 667935)

*L(ucius) Ceius L(uci) l(ibertus) Serapio,
argentarius,
Helvia M(arci) f(ilia), uxor, sacr(averunt).*

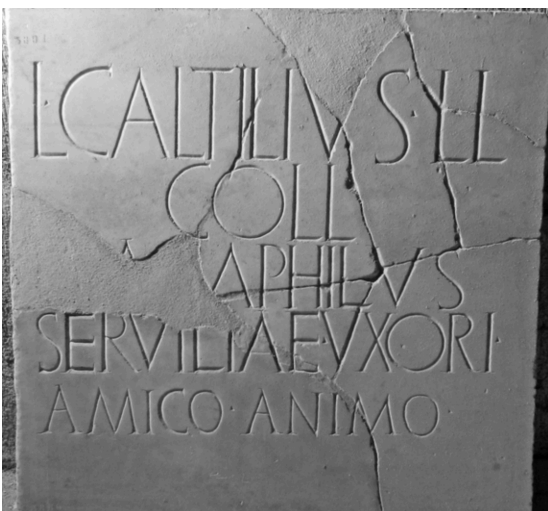
Lucius Ceius Serapio, Luciuksen vapautettu orja,
rahakauppias,
Helvia, Marciuksen tytär, vaimo, tämän omisti.

Epigraphic Database Roma.

Pompei 50-30 eaa., nekropoli Porta Nocera, tomba 3OS.

Kuva: USolPompS11a, lisätty 24.04.2021, Umberto Soldovieri.

12. CIL X, 38376 (EDR 108427 / TM 254476)

*L(ucius) Caltilius L(uci) l(ibertus) Coll(ina) [P]amphilus
Serviliae uxori amico animo.*

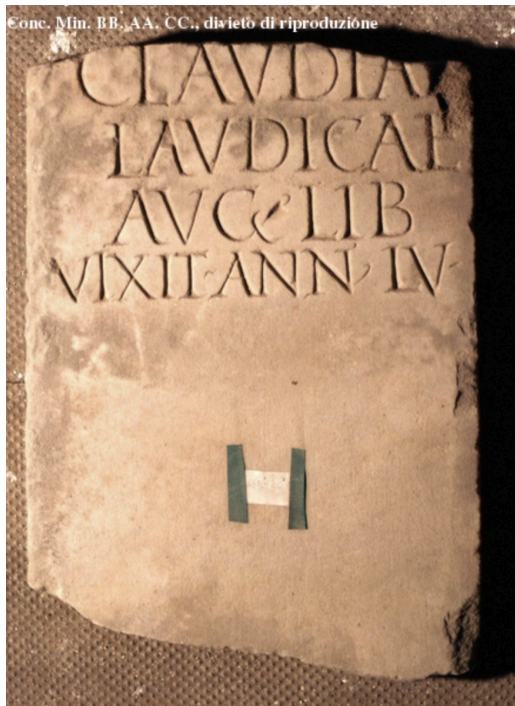
Lucius Caltilius Pamphilus, Luciuksen vapautettu orja,
Servilialle, vaimolleen, ystävällisesti.

Epigraphic Database Roma.

Pompei 31-70 jaa., nekropoli Porta Nocera, fondo Pacifico, tomba E Nord

Kuva: A. D'Ambrosio & S. De Caro, lisätty 29.04.2015, Umberto Soldovieri.

13. CIL X, 132666 (EDR 547631 / TM 547631)

Stele antropomorfa (cd. columella) frammentaria

*Claudia^h Laudicae Aug(usti) lib(ertae).
Vixit ann(is) LV.*

Claudia Laudica, keisarin vapautettu orjatar.
Eli 55 vuotta.

Epigraphic Database Roma.

Napoli Porta Stabiana 41-79 jaa., Museo Archeologico Nazionale, depositi, inv. 123256.

Kuva: M. Stefanile, lisätty 14.12.2013, Giuseppe Camodeca.

14. CIL X, 38375a (EDR 147659 / TM 535588)

*M(arcus) Arrius ((mulieris)) l(ibertus) Diomedes
sibi suis memoriae,
magister pag(i) Aug(usti) Felic(is) suburb(ani).*

Marcus Arrius Diomedes, naisen vapautettu orja,
itselleen ja perheelleen,
Augustuksen Felicis-suburbaanialueen johtaja.

Epigraphic Database Roma.
Pompei 40-60 jaa., nekropoli Porta Ercolano, tomba 42N
Kuva: USolPompH42Na, lisätty 08.04.2015, Umberto Soldovieri.

15. CIL X, 148873 (EDR 535594 / TM 535594)

*Q(uintus) Cornelius Q(uinti) P(ubli) l(ibertus)
Diphilus, Cornelia Q(uinti) l(iberta)
Heraes heic cubant.*

Quintus Cornelius Diphilus, Quintuksen ja Publiuksen vapautettu orja,
Cornelia Heraes, Quintuksen vapautettu orjatar,
lepäävät täällä.

Epigraphic Database Roma.
Napoli Pompei 60-40 era., Museo Archeologico Nazionale inv. 3882.
Kuva: USolPompMANN3882a, lisätty 20.04.2015, Umberto Soldovieri.

16. CIL X, 535610 (EDR 141742 / TM 535610)

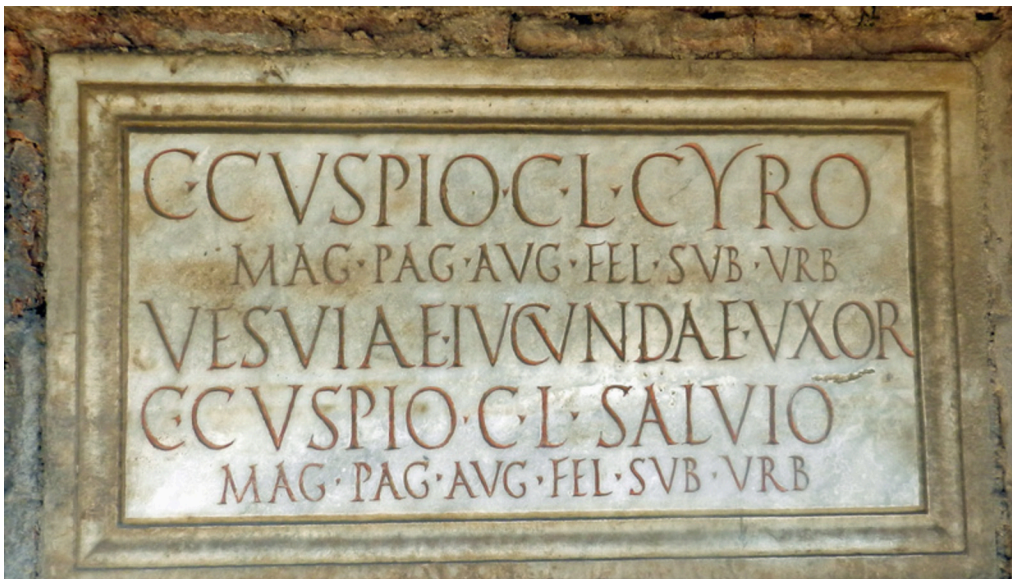

*M(arco) Statio M(arci) l(iberto)
Suavi, Aug(ustali),
ex testamento.*

Marcus Staius Suavis, Marciuksen vapautettu orja,
Augustali, testamentin mukaan.

Epigraphic Database Roma.
Napoli Pompei 1.-79 jaa., Museo Archeologico Nazionale inv. 3697.
Kuva: M. Stefanile, lisätty 12.06.2015, Giuseppe Camodeca.

17. CIL X, 667931 (EDR 144945 / TM 667931)

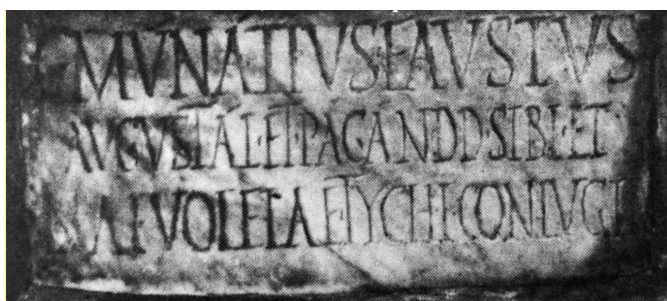

*C(aio) Cuspio C(ai) l(iberto) Cyro,
mag(istro) pag(i) Aug(usti) Fel(icis) suburb(ani),
Vesviae Iucundae, uxor(i),
C(aio) Cuspio C(ai) l(iberto) Salvio,
mag(istro) pag(i) Aug(usti) Fel(icis) suburb(ani).*

Gaius Cuspius Cyrus, Gaiuksen vapautettu orja,
Augustuksen Felicis-suburbaanialueen magister,
Vesvia Iucundalle, vaimolle,
Gaius Cuspius Salvius, Gaiuksen vapautettu orja,
Augustuksen Felicis-suburbaanialueen johtaja.

Epigraphic Database Roma.
Pompei 60-79 jaa., nekropoli Porta Nocera, recinto 15ES
Kuva: A. Ianniello, lisätty 24.02.2015, Umberto Soldovieri.

18. CIL X, 1030 (EDR 147529 / TM 667933)

*C(aius) M(unatius) Faustus,
Augustal(is) et p(ater) n(oster) d(ecreto) d(ecurionum),
sibi et Naevoleiae Tyche, coniugi.*

Gaius Munatius Faustus,
Augustali ja pagaani, decurionien päätöksellä,
itselleen ja Naevoleia Tychelle, vaimolleen.

Epigraphic Database Roma.
Pompei 60-70 jaa., nekropoli Porta Nocera, Tomba 9ES
Kuva: A. D'Ambrosio & S. De Caro, lisätty 24.04.2021, Umberto Soldovieri.

19. CIL X, 994

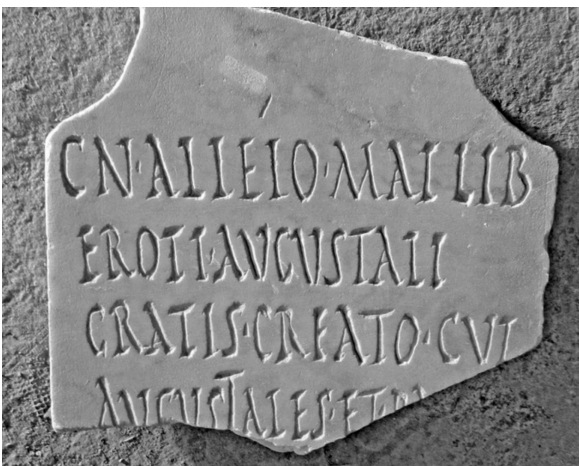

*M(arcus) Cerrinius
Restitutus
Augustalis loc(us) d(atu)s d(ecreto) d(ecurionum)*

Marcus Cerrinius Restitutus,
Augustali. Paikka annettu decurionien päätöksellä.

Pompei, Napoli. Archaeological Museum, inventory numbers 3919 (CIL X, 994).
Kuva: Giuseppe Ciaramella, kesäkuu 2017.

20. CIL X, 667310 (EDR 155636 / TM 667310)

Cn(aeo) Alléio Mai lib(erto)
Eroti, Augustali
gratis creato, cui
Augustales et pagani
in funeris honor(ibus)((sestertium)) singula milia
decreverunt; vixit annis XXII.

Gnaeus Alleius Erotis,
Augustali, valittu ilman maksua,
Augustalit ja pagaanit myönsivät hautajaiskunnian (tuhanen sestertiuksen summalla) eli 22 vuotta.

Epigraphic Database Roma.
Pompei 50-79 jaa., Depositi Soprintendenza Archeologica, inv. 34225.
Kuva: USolPompD34225a, lisätty 12.01.2016, Umberto Soldovieri.

21. CIL X, 704746 (EDR 157014 / TM 704746)

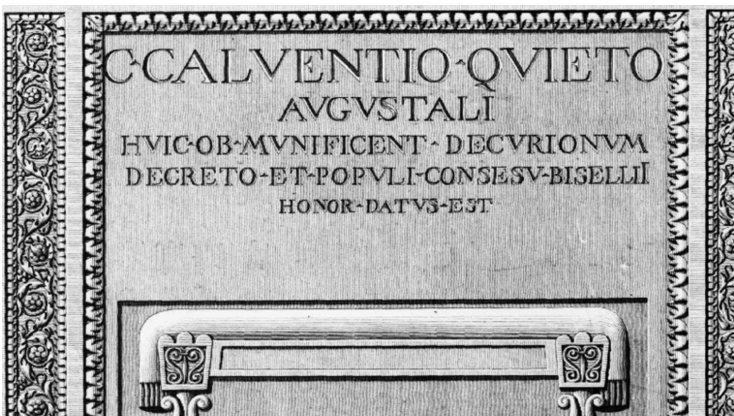

[· Cor]nelius L(uci) l(ibertus) Nicephorus,
[ma]g(ister) pagi Felicis suburbani,
Co[r]neliae Hilarae,
Cor[n]eliae Thalae, conlibert(ae),
et suis omnibus.

Cornelius Nicephorus, Luciuksen vapautettu orja,
Felicis-suburbaanialueen johtaja Cornelia Hilaralle,
Cornelia Thalalle, hänen kanssavapautetulle ja koko perheelleen.

Epigraphic Database Roma, Torre Annunziata.
Pompei 50-79 jaa., traversa Andolfi 45, tomba a dado
Kuva: Grimaldi, lisätty 02.12.2017, Giuseppe Camodeca.

22. CIL X, 535572 (EDR 147597 / TM 535572)

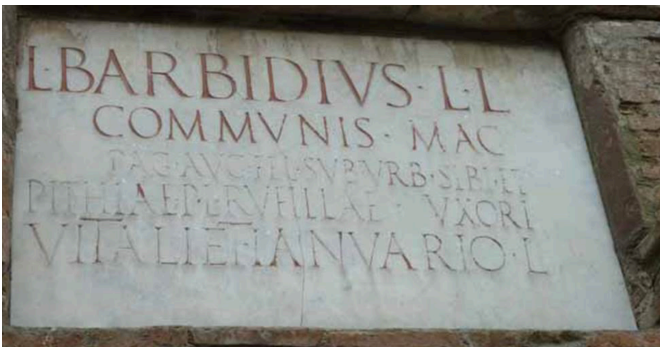

*C(aio) Calventio Quieto,
Augustali.
Huic ob munificent(iam) decurionum
decreto et populi consesu bisellii
honor datus est.*

Gaius Calventius Quietus,
Augustali.
Hänelle myönnettiin kunnianosoitus bisellium
decurionien päätöksellä ja kansan suostumuksella
hänen anteliaisuutensa vuoksi.

Epigraphic Database Roma.
Pompei 60-70 jaa., nekropoli Porta Ercolano, tomba 22S.
Lisätty 09.06.2015, Umberto Soldovieri.

23. CIL X, 667932

*L(ucius) Barbidius L(uci) l(ibertus) Communis, mag(ister)
pag(i) Aug(usti) Fel(icis) suburb(ani), sibi et
Pithiae P(ubli) l(ibertae) Rufillae, uxori,
Vital(i) et Ianuario, l(ibertis).*

Lucius Barbidius Communis, Luciuksen vapauttama
Pagus Augustus Felix Suburbanuksen pormestari,
itselleen ja vaimolleen Pithia Rufillalle,
Publiuksen vapautetulle, sekä heidän vapauttamilleen Vitalikselle ja Ianuariukselle.

Pompeii in Pictures.
Pompei 54-79 jaa., nekropoli Porta Nocera, tomba 15ES.
Kuva: Buzz Ferebee, 2010.

24. CIL X, 00892 (EDR 141465/ TM 535448)

Messius Arrius Silenus, M(arcus) Decidius MM. l(ibertus) Faustus, ung(uentarius), mjn(istri) Augusti, M(arco) Numistrio Frontone, Q(uinto) Cotrio Q(uinti) f(ilio) d(uum)v(iris) i(ure) d(icundo), M(arco) Servilio, L(ucio) Aelio Lamia co(n)s(ulibus).

Messius Arrius Silenus,
Marcus Decidius Faustus, Marcus Decidiuksen pojanpojan vapautettu orja,
voidekauppias ja keisarikultin palvelija,
Marcus Numistrius Frontolle ja Quintus Cotrius, Quintuksen poika,
kaupungin kahdelle ylimmälle virkamiehelle
konsuleina Marcus Servilius ja Lucius Aelius Lamia.

Epigraphic Database Roma.
Napoli, Pompei 3. jaa., Museo Archeologico Nazionale, (inv. 3780).
Kuva: Umberto Soldovieri, lisätty 13.04.2015.

25. CIL X, 00841 (EDR 150443 / TM 535390)

M(arcus) Artorius M(arci) l(ibertus) Primus, architectus.

Marcus Artorius Primus, Marciuksen vapautettu orja,
arkkitehti.

Epigraphic Database Roma.
Napoli, Pompei 2 eaa.-10 jaa., Museo Archeologico Nazionale, Campania romana -osasto (inv. 3834) (vuodesta 2023).
Kuva: Umberto Soldovieri, lisätty 30.06.2015.

Liite 3. Keskeiset käsitteet

Augustales	vapautettujen orjien uskonnollinen ja kunnallinen järjestö
Bisellium	kunnianosoituksena myönnetty istuin, joka symboloi korkeaa asemaa
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum – roomalaisen epigrafiikan keskeinen lähdekokoelma
Clientela	vapautetun ja entisen isännän välinen suojelussuhde
Cognomen	vapautetuille usein annettu lisänimi, joka saattoi viitata entiseen isäntään
Decurion	kunnallishallinnon jäsen; kaupunginvaltuutettu tai senaattori
Doctor velitum	gladiaattorien kouluttaja
Duumviri	roomalaisen kaupungin korkeimmat virkamiehet
Dispensator	rahastonhoitaja
Epigrafiikka	piirtokirjoitusten tutkimus
Ex testamento	testamentin perusteella
Inscriptiones	piirtokirjoitukset, kaiverretut tekstit
Libertus/liberta	vapautettu orja
Magister	magister pagi – maaseudun hallinnollinen johtaja magister collegii – ammattikunnan tai uskonnollisen ryhmän johtaja magister Augustalis – keisarikulttiin liittyvän kunnianimityksen saaja
Manumissio	orjan vapautusprosessi, jonka kautta orjasta tuli libertus/liberta
Negotiator	kauppiaa, elinkeinonharjoittaja
Nomeclator	nimien tunnistaja/muistaja
Pagus	pagaani eli kyläyhteisön jäsen
Patronus	entinen isäntä, vapautetun suojelija
Testamentum	lainmukainen asiakirja, jossa vapautetut saattoivat määrätä perinnöstään ja hautapaikastaan
Vestispica	vaatekäsityöläinen